

OTDK-DOLGOZAT

2015

**A FIATALOK PÉNZÜGYI KULTÚRÁJA
SZÁMÍT-E A GAZDASÁGI OKTATÁS?**

**FINANCIAL LITERACY OF YOUNG PEOPLE
DOES ECONOMIC EDUCATION MATTER?**

Kézirat lezárva: 2014. november 12.

TARTALOMJEGYZÉK

1. BEVEZETÉS.....	1
2. A KULTÚRÁTÓL A PÉNZÜGYI KULTÚRÁIG VEZETŐ ÚT	4
2.1. A KULTÚRA	4
2.1.1. A kultúra fogalma.....	4
2.1.2. A kultúra „jéghegy” modellje	5
2.2. A GAZDASÁG ÉS A KULTÚRA KAPCSOLATA.....	6
2.3. A PÉNZÜGYI KULTÚRA.....	7
2.3.1. A pénzügyi kultúra fogalma.....	7
2.3.2. A pénzügyi kultúra „jéghegy” modellje.....	8
3. A HAZAI PÉNZÜGYI KULTÚRA JELLEMZŐI.....	10
3.1. A PÉNZÜGYI KULTÚRÁT BEFOLYÁSOLÓ TÉNYEZŐK	10
3.1.1. Az egyének szükségleteiben végbement változások.....	10
3.1.2. A pénzügyi közvetítőrendszerben bekövetkező változások.....	12
3.2. A PÉNZÜGYI KULTÚRÁT BEFOLYÁSOLÓ EGYÉB TÉNYEZŐK	14
3.2.1. Hiányos pénzügyi ismeretek	14
3.2.2. A gazdasági válság hatásai	15
3.3. A PÉNZÜGYI KULTÚRA ÖSSZETEVŐI ÉS AZOK HAZAI ÉS NEMZETKÖZI HELYZETKÉPE	15
4. A FIATALOK PÉNZÜGYI KULTÚRÁJA NAPJAINKBAN	20
4.1. A FIATAL KOROSZTÁLYBAN REJLŐ LEHETŐSÉGEK	20
4.1.1. A fiatal korosztály szegmentálása	21
4.2. A FIATALOK PÉNZÜGYI KULTÚRÁJA.....	23
4.2.1. Pénzügyi ismeretek	23
4.2.2. Pénzügyi viselkedés	25
4.2.3. Pénzügyi attitűdök és preferenciák	26
5. A PÉNZÜGYI KULTÚRA TÁRSADALMI JELENTŐSÉGE.....	28
5.1. A PÉNZÜGYI KULTÚRA FEJLESZTÉSÉNEK ESZKÖZEI	28
5.2. A PÉNZÜGYI KULTÚRA FEJLESZTÉSE ÉRDEKÉBEN EDDIG MEGTETT LÉPÉSEK.....	29
5.3. A FIATALOK PÉNZÜGYI KULTÚRÁJA FEJLESZTÉSÉNEK JELENTŐSÉGE	32
6. PRIMER KUTATÁS A GAZDASÁGI SZAKOS EGYETEMI HALLGATÓK PÉNZÜGYI KULTÚRÁJÁRÓL.....	33
6.1. ANYAG ÉS MÓDSZER	33
6.1.1. A kutatás célcsoportja	33

6.1.2.	A kérdőív	33
6.1.3.	A vizsgálat körülményei, a minta jellemzői.....	35
6.1.4.	Alkalmazott elemzési módszerek.....	37
6.2.	EREDMÉNYEK ÉS AZOK ÉRTÉKELÉSE	38
6.2.1.	Pénzügyi ismeretek	39
6.2.2.	Pénzügyi viselkedés	43
6.2.3.	Pénzügyi attitűdök és preferenciák	48
7.	KÖVETKEZTETÉSEK ÉS JAVASLATOK.....	52
8.	ÖSSZEGZÉS.....	55
	IRODALOMJEGYZÉK.....	59
	MELLÉKLETEK.....	I
1.	MELLÉKLET: PÉNZÜGYI KULTÚRA KÉRDŐÍV.....	II
2.	MELLÉKLET: A HALLGATÓK VÉLT PÉNZÜGYI TUDÁSÁNAK EGYMINTÁS T-PRÓBA SEGÍTSÉGÉVEL TÖRTÉNŐ ELEMZÉSE.....	VIII
3.	MELLÉKLET: A PÉNZÜGYI ISMERETEKET VIZSGÁLÓ KÉRDÉSEKRE ADOTT VÁLASZOK ELEMZÉSE EGYMINTÁS T-PRÓBA SEGÍTSÉGÉVEL	VIII
4.	MELLÉKLET: A DIVERZIFIKÁCIÓVAL KAPCSOLATOS KÉRDÉSRE ADOTT VÁLASZOK ELEMZÉSE BINOMIÁLIS PRÓBA SEGÍTSÉGÉVEL.....	XI
5.	MELLÉKLET: A VALÓS PÉNZÜGYI TUDÁST VIZSGÁLÓ KÉRDÉSEKRE ADOTT HELYES VÁLASZOK PONTSZÁMA EGYMINTÁS T-PRÓBA SEGÍTSÉGÉVEL ELEMZVE.....	XI
6.	MELLÉKLET: A VÉLT ÉS VALÓS PÉNZÜGYI TUDÁS VIZSGÁLATA PÁROS MINTÁS T-PRÓBA SEGÍTSÉGÉVEL	XII
7.	MELLÉKLET: A PÉNZÜGYI ISMERETEKET VIZSGÁLÓ KÉRDÉSEKRE ADOTT VÁLASZOK ÉS A NEMEK, VALAMINT A KÖZÉPISKOLÁBAN SZERZETT PÉNZÜGYI-GAZDASÁGI ISMERET KÖZÖTTI KAPCSOLAT VIZSGÁLATA	XII
8.	MELLÉKLET: A MEGTAKARÍTÁSOK ÉS NEMEK KÖZÖTTI KAPCSOLAT VIZSGÁLATA	XIX
9.	MELLÉKLET: A PÉNZÜGYI TERMÉKEK KIVÁLASZTÁSA ELŐTTI TÁJÉKOZÓDÁS EGYMINTÁS T-PRÓBA SEGÍTSÉGÉVEL VALÓ VIZSGÁLATA.....	XX
10.	MELLÉKLET: A PÉNZÜGYI ATTITŰD MUTATÓ VIZSGÁLATA EGYMINTÁS T-PRÓBA SEGÍTSÉGÉVEL	XX
11.	MELLÉKLET: A PÉNZÜGYI ATTITŰD MUTATÓ JELLEMZŐI.....	XXI
12.	MELLÉKLET: A PAM ÉS A NEMEK KÖZÖTTI KAPCSOLAT VIZSGÁLATA	XXI
13.	MELLÉKLET: A PAM ÉS A KÖZÉPISKOLÁBAN SZERZETT PÉNZÜGYI-GAZDASÁGI ISMERET VIZSGÁLATA	XXII

TÁBLÁZAT- ÉS ÁBRAJEGYZÉK

1. táblázat: A minta és az alapsokaság jellemzői	35
2. táblázat: A pénzügyi ismereteket célzó kérdésekre adott válaszok jellemzői.....	39
3. táblázat: Az egymintás <i>t</i> -próbák eredményei	40
4. táblázat: Pénzügyi ismeretet célzó kérdésre adott válaszok és a nemek, valamint a középiskolában szerzett pénzügyi-gazdasági ismeret kapcsolata	43
1. ábra: A kultúra „jéghegy” modellje	5
2. ábra: A pénzügyi kultúra „jéghegy” modellje.....	9
3. ábra: A minta kor, nem, lakóhely típusa, valamint középiskolai pénzügyi-gazdasági oktatásban való részvétel szerinti megoszlása	36
4. ábra: A hallgatók vélt pénzügyi tudása	38
5. ábra: A hallgatók valós pénzügyi tudását mérő kérdésekre helyesen válaszolók aránya	42
6. ábra: A bankválasztást befolyásoló tényezők (fő).....	45
7. ábra: A válaszadók neme és a megtakarítással való rendelkezés közötti kapcsolat (fő).....	46
8. ábra: A pénzügyi termékek kiválasztása előtti tájékozódás	47
9. ábra: A válaszadók Pénzügyi Attitűdjének Mutatója	49

1. BEVEZETÉS

Magyarországot sem kerülte el a 2008-as nemzetközi pénzügyi válság, amely számtalan negatív hatást gyakorolt hazánk gazdaságára és társadalmára. A válság okai nem csupán a reálgazdaság strukturális problémáiban keresendők, hanem a pénzügyi szektorban végbemenő óriási mértékű innovációban (MNB, 2013), amelynek következtében a pénzintézetek egyre összetettebb, mélyebb pénzügyi ismeretet megkövetelő termékekkel jelentek meg a piacon. Az ország lakosságának jelentős része azonban nem rendelkezett ezen bonyolult termékek tudatos használatához szükséges megfelelő pénzügyi-gazdasági ismeretekkel. A magyarok pénzügyi ismereteinek hiánya a tényleges teherviselő képességnél magasabb kockázat vállalásában és ennek következtében túlzott eladósodottságban mutatkozott meg (Csiszárík-Kocsir, 2013). A válságnak negatív hatásai mellett talán egyetlen pozitívuma létezik: világszerte felhívta a figyelmet a lakosság pénzügyi ismereteinek alacsony szintjére, előtérbe helyezve ezáltal a pénzügyi kultúra kutatását (Hornyák, 2013a).

A pénzügyi szektorban végbement változások mellett a pénzügyi kultúra iránti igény növekedésében jelentős szerepet játszanak az átalakuló egyéni szükségletek, amelyek középpontjában a demográfiai változások okozta szociális bizonytalanság és a munkahelyek stabilitásának hiánya következtében felerősödő öngondoskodási igény áll (Habschick et al., 2007). A fejlett országokhoz hasonlóan Magyarország szintén a demográfiai válság felé sodródik, amelynek következtében egyre nagyobb teher nehezedik a felosztó-kirovó elven működő társadalombiztosítási nyugdíjrendszerünkre. A demográfiai trendek magukkal hozzák a jelenlegi nyugdíjrendszerek reformjának szükségességét, a létrejövő új rendszerek pedig elsősorban az öngondoskodásra épülnek, amelynek következtében egyre nagyobb szerepet kapnak a kockázatos tőkepiaci befektetések. Napjaink demográfiai válsága mellett a munkanélküliség, illetve a munkahelyekkel szemben kialakult bizalmatlanság is takarékoskodásra, öngondoskodásra ösztönzi a lakosságot, amelynek alapját a megfelelő pénzügyi kultúra teremti meg.

Napjainkban a szakirodalom kiemelten kezeli a fiatalok pénzügyi kultúráját, hiszen a pénzintézetek piaci részesedésük növelése érdekében egyre inkább a fiatal korosztály felé fordulnak. Ennek következtében a fiatalok pénzügyi kultúrájának fejlesztése valamennyi gazdasági szereplő közös érdeke, hiszen ahhoz, hogy el tudjuk kerülni a 2008-as válsághoz hasonló gazdasági mélypontokat, legalább a következő generációnak magas szintű pénzügyi ismeretekkel kell rendelkeznie (Hornyák, 2011).

Éppen ezért dolgozatom középpontjába a fiatalok pénzügyi kultúrájának a vizsgálatát állítottam. A kutatás során arra kerestem a választ, hogy mi jellemzi egy hazai egyetem gaz-

daságtudományok képzési területen működő karán tanuló harmadéves, alapszakos, nappali tagozatos hallgatók pénzügyi kultúráját, illetve mutat-e eltérést e tekintetben a pénzügyi-gazdasági ismeretekkel a szervezett oktatás kereteiben megismerkedő minta az „átlagos” fiatalokhoz képest.

A dolgozat megírása során igyekeztem logikus felépítést követni, azaz az elméleti alapok ismertetésével arra törekedtem, hogy átfogó képet adjak az általam választott témáról, majd a dolgozat második felében, a szekunder információk megszerzését és feldolgozását követően sort kerítettem a primer kutatási eredményeim ismertetésére.

A bevezetést követően, a dolgozat második fejezetében a pénzügyi kultúrát vettem górcső alá. A kultúra fogalmának meghatározása és „jéghegy” modelljének ismertetése után bemutattam a kultúrától a pénzügyi kultúráig vezető utat, majd elhelyeztem annak elemeit a fent említett modellben. Ezt követően a pénzügyi kultúra hazai jellemzőit vizsgáltam. Első lépésként meghatároztam azokat a negatív, illetve pozitív tényezőket, amelyek pénzügyi kultúránkat nagymértékben befolyásolják, majd igyekeztem egy átfogó képet adni a pénzügyi kultúra hazai, valamint nemzetközi szintjéről nagy hangsúlyt fektetve ezen alfejezetben egy 2010-es OECD kutatásra.

A harmadik fejezetben eljutottam a dolgozat címében szereplő második fogalomnak, a fiataloknak a meghatározásához. Igyekeztem hangsúlyozni növekvő pénzügyi jelentőségüket, majd meghatároztam, hogy kik tartoznak ehhez a korcsoportozhoz. Ezt követően pedig a jelentősebb hazai és nemzetközi kutatásokra hagyatkozva szemléltettem pénzügyi kultúrájuk szintjét.

A dolgozat negyedik fejezetében a pénzügyi kultúra fejlesztésének jelentőségét hangsúlyoztam, majd ismertettem a fejlesztés érdekében eddig megtett lépéseket, emellett igyekeztem felhívni a figyelmet a fiatalok magas szintű pénzügyi kultúrájának szükségességére.

A dolgozat második felében az általam elvégzett primer kutatás módszereit és eredményeit prezentáltam. Ahogyan arról már szó esett, kutatásom célcsoportjául egy hazai egyetem gazdaságtudományok képzési területén tanuló harmadéves, alapszakos, nappali tagozatos hallgatóit választottam, a vizsgálat során pedig arra kerestem a választ, hogy hogyan jellemezhető e hallgatók pénzügyi kultúrája, illetve mutat-e eltérést a minta a korábbi elemzések középpontjában álló pénzügyi-gazdasági képzésben nem részesülő, „átlagos” fiatalok pénzügyi kultúrájához képest.

A kérdőív összeállítása, valamint az adatok prezentálása során a pénzügyi kultúra az OECD Pénzügyi Képzési Hálózata által létrehozott három komponensére, a pénzügyi ismere-

tekre, a pénzügyi viselkedésre és a pénzügyekkel kapcsolatos attitűdökre és preferenciákra fókuszáltam.

A kérdőívek kiértékelését követően kapott adatok elemzéséhez alapstatisztikákat (átlag, gyakoriság, szórás) számoltam, míg a mélyebb összefüggések feltárására egyéb, egy- és többváltozós módszereket (egymintás t -próba, binomiális próba, független mintás t -próba, kereszt-tábla-elemzés) alkalmaztam. A pénzügyi ismereteket vizsgáló kérdésekre adott válaszok arányát, a pénzügyi termékek kiválasztása előtti tájékozódást, valamint a Pénzügyi Attitűd Mutató (PAM) véletlentől való szignifikáns eltérését egymintás t -próba, valamint binomiális próba segítségével elemeztem, míg a PAM és a nemek, valamint a középiskolában szerzett pénzügyi-gazdasági ismeretek kapcsolatát független mintás t -próbák segítségével próbáltam feltérképezni. Emellett kereszt-tábla-elemzés segítségével igyekeztem feltárni a pénzügyi ismereteket kutató kérdésekre adott válaszok és a nemek, valamint a középiskolában szerzett pénzügyi-gazdasági tudás közötti kapcsolatot. Az elemzések elvégzését követően sor kerítettem a kutatási eredményeim bemutatására.

2. A KULTÚRÁTÓL A PÉNZÜGYI KULTÚRÁIG VEZETŐ ÚT

Ebben a fejezetben a pénzügyi kultúrával kapcsolatos hazai és nemzetközi szakirodalom áttekintése kerül bemutatásra. Először a kultúrától a pénzügyi kultúráig vezető utat mutatom be, melynek keretében a kultúráról fogok néhány gondolatot megfogalmazni, majd ismertetem annak fogalmát és a dolgozat szempontjából jelentős „jéghegy” modellt. Ezt követően kerül bemutatásra a gazdaság és a kultúra kapcsolata, majd definiálom a gazdasági kultúra fogalmát. Ezzel el is jutok a gazdasági kultúra részhalmazát alkotó pénzügyi kultúráig. A továbbiakban definiálom annak fogalmát, meghatározom az alkotóelemeit, majd elhelyezem azokat a „jéghegy” modellben.

2.1. A KULTÚRA

A kultúra közéletben való jelenlétét ugyan állandóan tapasztalhatjuk, de fogalmának használata jelentős eltéréseket mutat (Maróti, 2010). Éppen ezért a továbbiakban egy átfogó képet kívánok adni a kultúráról, majd vázolni annak az egyik legismertebb modelljét, amely megfelelő alapul szolgálhat a pénzügyi kultúra fogalmának meghatározásához.

2.1.1. A kultúra fogalma

A kultúra fogalmának meghatározására már számtalan kísérlet történt. A szakirodalomban rendkívül szerteágazó definíciókat találhatunk, amelyek többsége nem mindig áll összhangban egymással. Ez alapján tehát megállapítható, hogy a kultúrának nem létezik konszenzusos megegyezés alapján született meghatározása (Bakacsi, 2008).

Hofstede szerint a kultúra „a gondolkodás azon kollektív programozottsága, amely megkülönbözteti egy csoport tagjait vagy emberek egy körét másoktól” (Hofstede, 2008, 34–35. o.), míg Herskovits a kultúrát az „emberi lény által létrehozott és módosított környezet részeként” értelmezi (Herskovits, 1980, idézi Bakacsi, 2008, 14. o.).

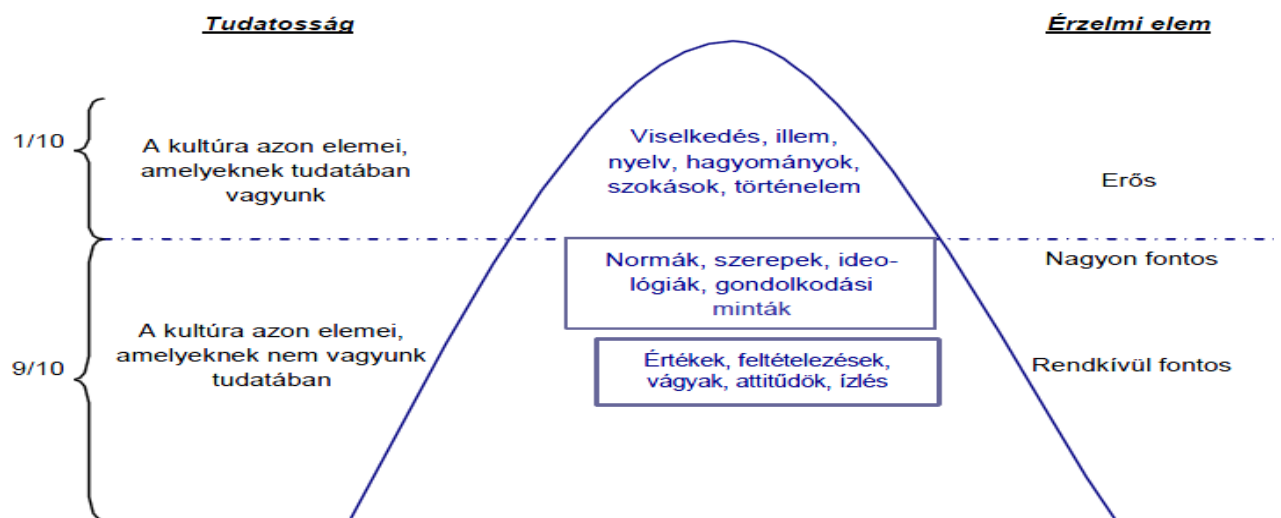
A kultúra fogalmának meghatározása tehát többféleképpen közelíthető meg. Van azonban néhány alapvető fontosságú elem, amely szinte minden elméleti megközelítésben előfordul (Bakacsi, 2008, 15. o.):

- A kultúra egy olyan közösségi jelenség, amely jelzi a közös megállapodások formáját és mértékét.
- A kultúra fölfogható a tevékenységek és az események közösen kialakított magyarázataként, értelmezéseként.
- A kulturális normákról és kulturális erőkről összességében elmondható, hogy a nyelvben, a magatartásban és tárgyasult formában jutnak kifejezésre.

- A kultúra tagjai közös tapasztalatokkal rendelkeznek (történelem, nyelv stb.).
- A kulturális változók társas befolyásoló erővé válhatnak.
- A kultúra tagjaira nézve a közös tapasztalatoknak és normáknak erőteljes szocializációs hatásuk van.
- A szimbólumok, a kulturális hatások és interpretációk nemzedékről nemzedékre öröklődnek az adott kultúrán belül.
- A kulturális erők befolyása meghatározott magatartási, beállítódásbeli és érzelmi irányultsággént szolgál az adott kultúra tagjai számára.
- A kultúra tagjai ragaszkodnak a közös gyökerekhez visszavezethető normakészletekhez.

2.1.2. A kultúra „jéghegy” modellje

Husz–Szántó (2011) bemutatja Selfridge–Sokolik „jéghegy” modelljét, amely a kultúrát több elemre bontja (1. ábra).

1. ábra: A kultúra „jéghegy” modellje

Forrás: Husz–Szántó (2011) 7. o.

A modell szerint a kultúrának van egy nagyobb, tudattalan eleme, amely érzelmi szempontból rendkívül meghatározó, illetve van egy kisebb, tudatos eleme, ez az elem pedig erős hatást képes gyakorolni érzelmileg az egyénre. Az empirikus kutatások során a jéghegy „csúcsa” sokkal könnyebben feltérképezhető, mint a jéghegy „felszín alatti” része (Husz–Szántó, 2011).

Ez a megközelítés csupán egyike a társadalomtudományokban kialakított számtalan kultúra-értelmezésnek. További megközelítésekről ír többek között: Hofstede (2008), Williams (2003) és Geertz (2001).

2.2. A GAZDASÁG ÉS A KULTÚRA KAPCSOLATA

A gazdaság és a kultúra kapcsolata, ok-okozati összekapcsolódása már régóta foglalkoztatja a társadalom- és gazdaságkutatókat (Bakacsi, 2008), akik hosszú ideig tartó vizsgálódások után arra a következtetésre jutottak, hogy a gazdaság és a kultúra kölcsönösen hat egymásra. Mindezt bizonyítja az is, hogy amíg a gazdasági folyamatok jelentős hatással vannak az értékekre, normákra, eszmékre, addig a kultúra képes nagymértékben befolyásolni a gazdasági rendszereket, intézményeket, viselkedéseket (Husz–Szántó, 2011).

Mindezt Huntington is megerősítette az 1993-ban megjelent *The Clash of Civilizations* (A civilizációk összecsapása) című művében. A szerző gondolatmenete szerint ugyanis a kultúra kutatására már nem csupán a társadalmi viszonyokat feltérképező vizsgálatok során kell fókuszálni, hanem tanulmányozásának jelentősége egyre inkább felértékelődik a gazdasági jelenségek értelmezése, magyarázata során (Huntington, 1993, idézi Bakacsi, 2008).

A gazdaság valamennyi területén jelen lévő gazdasági kultúra kutatása annak a feltérképezését jelenti, hogy „miképpen gondolkodnak és cselekszenek, hogyan viselkednek, milyen szimbólumokat használnak, milyen értékeket, attitűdöket és rítusokat követnek, milyen hagyományokkal és preferenciákkal rendelkeznek a gazdaság intézményi és egyéni szereplői” (Husz–Szántó, 2011, 8. o.).

A gazdasági kultúra keretein belül beszélhetünk termelési kultúráról, melynek vizsgálata azt igyekszik feltárni, hogy a szervezeti kultúra, illetve a szervezet tagjainak osztály- vagy rétegg kultúrája hogyan befolyásolja a termelési folyamatokat. A piaci folyamatok normák által való szabályozására és a stabil piacrendszerek kulturális feltételeire fókuszál a gazdasági kultúra másik csoportjának, a(z) (áru)cseré kultúrájának a feltérképezése. Továbbá sokan nagy figyelmet fordítanak a fogyasztók ízlésének kulturális összetevőire és a fogyasztható javak csoportjának normatív szabályozására, amit a fogyasztói kultúra kutatása foglal magába (Husz–Szántó, 2011).

A gazdasági kultúrának azon csoportja, amely a dolgozat tárgyát képezi, kiemelkedő fontossággal bír. Ez a pénzügyi kultúra, amely a pénzpiaci szereplők különböző pénzügyi helyzetekben megnyilvánuló viselkedését vizsgálja, különösen nagy figyelmet fordítva az azt meghatározó gazdaságon kívüli motívumokra, preferenciákra, attitűdökre, értékekre és gondolkodásmódokra (Husz–Szántó, 2011).

2.3. A PÉNZÜGYI KULTÚRA

A kutatók már régóta vizsgálják, hogy milyen szerepet töltenek be a kulturális különbségek egy-egy ország gazdaságának működésében és versenyképességében. Az általuk folytatott kutatások hosszú ideig csak a termelési piacok működésének kulturális összetevőire koncentráltak, majd a pénzpiacok növekvő szerepe felhívta a figyelmüket a pénzügyi kultúra kutatásának és fejlesztésének jelentőségére (Husz–Szántó, 2011). Hazánkban a téma csak a 2006–2008-as éveket követően vált igazán aktuálissá, ebben az időszakban ugyanis az ország lakosságának körében kiugróan magas szintre emelkedett a devizaalapú hitelek állománya (Süge, 2010).

Felismerve azt, hogy a lakosság pénzügyi ismereteinek alacsony szintje káros hatással lehet a gazdaság stabilitására (Husz–Szántó, 2011), a pénzügyi kultúra, illetve fejlesztésének szükségessége egyre inkább előtérbe kerül a világban, így Magyarországon is (MNB, 2013).

Az alábbiakban bővebben kifejtem a pénzügyi kultúra fogalmát, valamint meghatározom annak alkotóelemeit.

2.3.1. A pénzügyi kultúra fogalma

Amennyiben a lakosság pénzügyi kultúrájának fejlesztése érdekében kívánunk lépéseket tenni, akkor kiindulásként alapvető fontosságú magának a pénzügyi kultúra fogalmának a meghatározása, hiszen ha nem vagyunk tisztában azzal, hogy mit is akarunk fejleszteni, akkor minden ez irányban történő lépés feleslegessé válik (Béres, 2013).

Béres (2013) szerint a pénzügyi kultúra nem tekinthető új keletű fogalomnak. Az Egyesült Államokban a pénzügyi termékek és szolgáltatások piacának megteremtése és bővítése érdekében már a 21. század fordulóján kísérletet tettek a lakosság pénzügyi tájékozottságának javítására. A lakosságot ugyanis fel kellett világosítani az egyes pénzügyi termékek használatáról (Béres, 2013).

A pénzügyi kultúrával kapcsolatban már számos kutatást végeztek, amelyek mindig az adott vizsgálódás célját, célcsoportját vagy éppen kutatási kérdését figyelembe véve határozták meg, hogy mit is értenek pénzügyi kultúra alatt (Béres, 2013). A pénzügyi ismeretek terén végzett kutatások tanulmányozása során Hung et al. (2009) a pénzügyi kultúra fogalmának kilencféle megközelítési módját azonosították, melyek a következők:

- a pénzügyi tudás;
- a pénzügyi folyamatok megértése, átlátása;
- a tanult pénzügyi ismeret és a megszerzett tapasztalat alkalmazásának képessége;

- az alapvető pénzügyi-gazdasági ismeretek terén való jártasság és a gazdasági folyamatok megértése;
- a megalapozott pénzügyi döntések meghozatalának képessége;
- a legalapvetőbb pénzügyi-gazdasági fogalmak terén való jártasság, amely szükséges a megalapozott pénzügyi döntések meghozatalához;
- az egyszerű (alapvető) pénzügyi döntések meghozatalának képessége;
- a megalapozott és tudatos pénzügyi döntések meghozatalának képessége;
- az egyszerű pénzügyi fogalmak ismerete.

Jól látható, hogy az egyes megközelítési módok között nincs éles eltérés, így a definíciók keresése helyett a pénzügyi kultúrát célszerűbb inkább koncepcióként kezelni (Béres, 2013).

A Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet (OECD) szerint a napjainkban egyre inkább alapkészségnek számító pénzügyi kultúra elengedhetetlen fontosságú ahhoz, hogy a fogyasztók tájékozódni tudjanak az egyre bonyolultabbá váló pénzügyi világban. Az OECD Nemzetközi Pénzügyi Képzési Hálózata (INFE) a következőképpen definiálta a pénzügyi kultúrát: „a pénzügyi kultúra a tudatosság, ismeretek, attitűdök és viselkedések azon kombinációja, amelyek szükségesek a megalapozott pénzügyi döntések meghozatalához és az egyéni pénzügyi jólét eléréséhez” (Atkinson–Messy, 2012, 14. o.).

Ennél a meghatározásnál sokkal átfogóbb a Magyar Nemzeti Bank (MNB) által létrehozott definíció, amely a pénzügyi kultúra koncepciójának valamennyi elemét magában hordozza (Béres, 2013). Az MNB meghatározása szerint a pénzügyi kultúra „a pénzügyi ismeretek és készségek olyan szintje, amelynek segítségével az egyének képesek a tudatos és körültekintő döntéseikhez szükséges alapvető pénzügyi információkat azonosítani, majd azok megszerzése után azokat értelmezni, és ez alapján döntést hozni, felmérve döntésük lehetséges jövőbeni pénzügyi, illetve egyéb következményeit” (MNB, 2013, 2. o.).

2.3.2. A pénzügyi kultúra „jéghegy” modellje

A pénzügyi kultúrát nagyon gyakran leszűkítik a pénzügyi ismeretek területére, pedig ennél sokkal összetettebb fogalommal állunk szemben (Husz–Szántó, 2011). Az előző fejezetben már felvázolt „jéghegy” modell logikáját követve ebben a fejezetben bemutatom a pénzügyi kultúra meghatározó elemeit.

Atkinson és Messy (2012) az OECD Nemzetközi Pénzügyi Képzési Hálózata kísérleti kutatásának eredményeit összefoglaló, „A pénzügyi kultúra mérése” című művében a pénz-

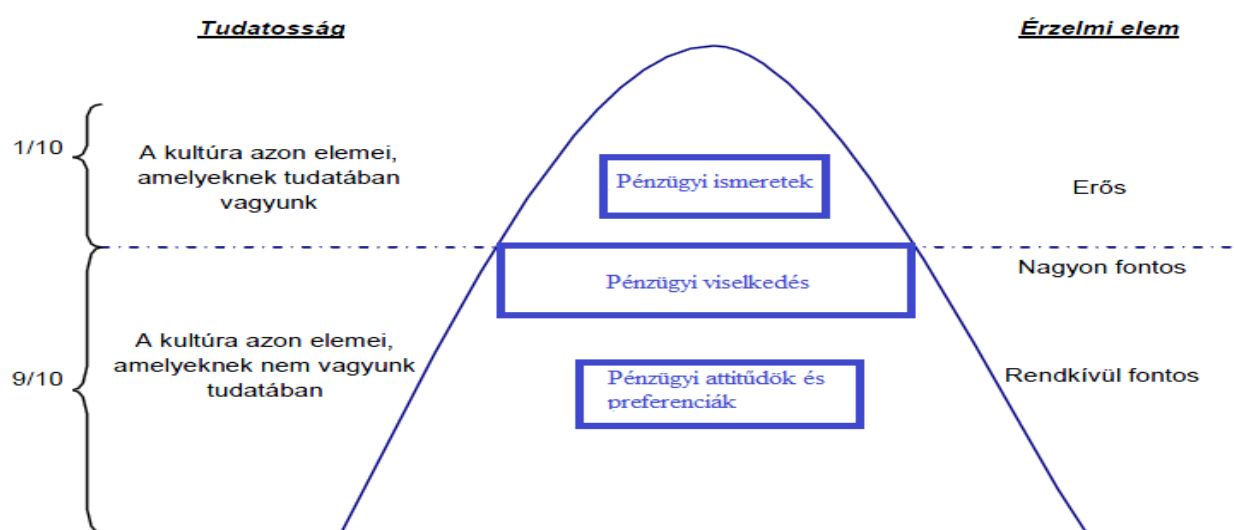
ügyi kultúrát három jól elkülöníthető alkotóelemre bontotta: a pénzügyi ismeretekre, a pénzügyi viselkedésre, valamint a pénzügyi attitűdökre és preferenciákra.

A pénzügyi ismeretek többek között magukba foglalják a pénzügyi termékek, szolgáltatások terén megszerzett informáltságot és a pénzügyi fogalmak (kamatos kamat, infláció, hozam, diverzifikáció) ismeretét, emellett nagyban hozzájárulnak a megfontolt pénzügyi magatartás kialakításához (Atkinson–Messy, 2012; Husz–Szántó, 2011).

Atkinson és Messy (2012) szerint a viselkedés a pénzügyi kultúra legfontosabb eleme. Ez az összetevő olyan jelentős magatartásformákat tartalmaz, mint a megfontolt vásárlás, az aktív megtakarítás, a háztartási költségvetés készítése vagy a pénzügyi termékek kiválasztása előtti tájékozódás.

A szerzők szerint az attitűdök és preferenciák szintén óriási jelentőséggel bírnak. Megmutatják, hogy az egyén hogyan viszonyul a pénzhez vagy az egyes pénzügyi jelenségekhez, mint például a megtakarításokhoz vagy a kockázatokhoz.

A pénzügyi kultúra ezen elemei könnyen elhelyezhetők a „jéghegy” modellben, amelyet az általam szerkesztett 2. ábrán szemléltetek.

2. ábra: A pénzügyi kultúra „jéghegy” modellje

Forrás: Husz–Szántó (2011); Atkinson–Messy (2010); Kovács et al. (2013) alapján saját szerkesztés

A pénzügyi viselkedés, valamint a pénzügyi attitűdök és preferenciák képezik a pénzügyi kultúra tudattalan, felszín alatti részét, így ezen alkotóelemek megismerése nehéz feladat elé állítja a kutatókat. Ezzel szemben a tudatos, felszín feletti részhalmaz, azaz a pénzügyi ismeretek feltérképezése már kevesebb gondot okoz a vizsgálódások során.

3. A HAZAI PÉNZÜGYI KULTÚRA JELLEMZŐI

Ebben a fejezetben először a magyar lakosság pénzügyi kultúráját meghatározó negatív, valamint pozitív tényezőket fogom részletesebben elemezni. Ezután a pénzügyi kultúra hazai és összevetésképpen a nemzetközi szintjéről fogok egy helyzetképet adni, majd a fejezet végén a pénzügyi kultúra fejlesztésének fontosságát és eszközeit, valamint a fejlesztés érdekében eddig megtett lépéseket fogom részletesebben ismertetni.

3.1. A PÉNZÜGYI KULTÚRÁT BEFOLYÁSOLÓ TÉNYEZŐK

Habschick és társai (2007) a pénzügyi kultúráról folytatott vizsgálódásaik során arra a megállapításra jutottak, hogy a pénzügyi kultúra iránti igény növekedésében elsősorban két tényező játszik kiemelkedő szerepet: az egyének szükségleteiben, valamint a pénzügyi szektorban végbement változások.

A következő alfejezetekben azokat a tényezőket vizsgálom, amelyeknek köszönhetően a hazai lakosság pénzügyi kockázatokkal szembeni kitettsége folyamatosan növekszik.

3.1.1. Az egyének szükségleteiben végbement változások

A pénzügyi kultúra iránti igény növekedésében óriási szerepet játszanak az átalakulóban lévő egyéni szükségletek, amelyeknek a középpontjában az öngondoskodási igény felerősödése áll, ebben pedig jelentős szerepet kap a demográfiai változások okozta szociális bizonytalanság növekedése, valamint a munkahelyek stabilitásának a hiánya is (Habschick et al., 2007).

Az elmúlt évszázadban, ahogyan Európában, úgy Magyarországon is lezajlott az első demográfiai átmenet, amelynek köszönhetően megváltoztak az agrártársadalmakra jellemző demográfiai viszonyok, mint a magas gyermekszám, a magas halandóság és az alacsony nép-sűrűség. A folyamatosan növekvő életszínvonalnak köszönhetően kialakultak az ipari társadalmakra jellemző népesedési viszonyok, ahol alacsony a gyermekszám, hosszabb a születés-kor várható élettartam, és a népesség nagysága is lényegesen magasabb (Hablicsekné, 2011).

A fejlett országok számára a 21. század az idősödés korszaka. A hosszabb várható élettartamnak és a csökkenő születési rátának köszönhetően öregedő társadalom jellemzi ezeket az államokat (Kovács, 2010).

Az OECD tagállamokban az 1958 és 1999 közötti időszakban a nyugdíjban eltöltött idő több mint 5,5 évvel nőtt. Az időszak kezdetén ezen államok többségében csökkentették a nyugdíjkorhatárt, ugyanis ekkor vált munkaképes korúvá a második világháború után (1945 és 1960 között) született baby boom generáció, amelynek következtében bővült a gazdasági-

lag aktív népesség. Ez a nemzedék azonban napjainkban válik nyugdíjas korúvá, amelynek köszönhetően nagymértékben emelkedik a nyugdíjas/aktív arány (Kovács, 2010).

Magyarország szintén a demográfiai válság felé halad. Az utóbbi években hazánkban tapasztalható tartósan alacsony születésszám hatással van a közeljövő népességének korösszetételére is. A Központi Statisztikai Hivatal (KSH) Népeségtudományi Kutató Intézetének előzetes számításai szerint a 65 év feletti lakosság aránya 2050-re elérheti a 26%-ot is, és csupán 55%-ra becsülik a 20–65 év közötti munkaképes korosztály arányát (Kincses, 2008–2011).

Ennek következtében egyre kevesebb embernek kell gondoskodnia a növekvő számú nyugdíjas korosztály eltartásáról (Kincses, 2008–2011), amely jelentős terheket ró a mai felosztó-kirovó elven működő társadalombiztosítási nyugdíjrendszerre, ahol az aktív dolgozók adott évi, adójellegű befizetéseiből finanszírozzák a nyugdíjas korosztály adott évi nyugdíját (Kovács, 2010).

Az 1928-ban létrejött magyar nyugdíjrendszer (Bartha-Tóth, 2013), amely az utóbbi 20 évben több átalakításon ment keresztül (Nemzetgazdasági Minisztérium, 2010), az 1997-es nyugdíjreform óta három pillérből áll. Az első pillért az állami nyugdíjak alkotják, amelynek keretében az állam a munkavállalók által befizetett járulékokból nyugdíjat fizet az arra jogosult korosztálynak (BÉT, 2005). Éppen ezért nagyon fontos, hogy mennyi az aktív lakosság és a nyugdíjra jogosultak aránya az adott országban (Pénziránytű Alapítvány, 2010).

Hazánkban a felosztó-kirovó rendszert sújtó terhek miatt hozták létre 1997-ban a magán-nyugdíjpénztárak rendszerét, amelynek működése mellett az akkori számítások szerint az állami pillér 2025-re egyensúlyba került volna. A bevezetést követően minden 45 év alatti járulékfizető szabadon dönthetett a magánnyugdíj pénztárba történő belépésről, míg a pályakezdők számára a tagság kötelező volt (Lukács, 2013).

2010-ben reform következett be ennél a pillérnél, amelynek keretében az állam megszüntette a magán-nyugdíjpénztári rendszer kötelező jellegét. A tagok szabadon dönthettek arról, hogy visszalépnek az állami nyugdíjrendszerbe vagy pedig maradnak a most már önkéntessé váló második pillérben (Nemzetgazdasági Minisztérium, 2010). A reform következtében a magán-nyugdíjpénztárakban körülbelül 100 000 fő maradt, ez a szám azonban mára körülbelül 64 000 főre csökkent (Lukács, 2013). Az állami rendszerbe visszalépő tagok (kb. 3 millió fő) befizetéseit átkerültek az állami nyugdíjalapba, ennek következtében ők a nyugdíjukat már csak az államtól várhatják, azok pedig, akik maradnak a második pillérben, elveszítik az állami nyugdíjra való jogosultságukat (Lukács, 2013).

A magán-nyugdíjpénztárak bevezetését megelőzően, 1993-ban alakították ki jelenlegi nyugdíjrendszerünk harmadik pillérét, amely önkéntes alapon működik, és az önfinanszírozás jelentőségét igyekszik hangsúlyozni. E pillér részét képezik az önkéntes nyugdíjpénztárak, a nyugdíj-előtakarékossági számlák, a tartós befektetési számlák és minden más önkéntes alapon történő nyugdíjcélú megtakarítás (Lukács, 2009).

A fentiekben bemutatott demográfiai trendek miatt napjainkban az állami nyugdíjrendszer bizalmi válsággal küzd, amelynek következtében erőteljes vagyonnövekedés figyelhető meg az önkéntes tőkefedezeti pillérekben. A 2013. I. féléves adatok alapján a magyar nyugdíjcélú tőkefedezeti pillérekben elhelyezett 1991 milliárd forint megtakarítás közel fele (47%) önkéntes nyugdíjpénztárakban található, míg ezen megtakarításokon belül kevésbé jelentős (alig 10%) a magán-nyugdíjpénztári befizetések aránya, ennek oka valószínűleg a 2010-es nyugdíjreform (Lukács, 2013).

Összességében tehát megállapítható, hogy a demográfiai változások magukkal hozzák a jelenlegi nyugdíjrendszerek reformjának szükségességét. Az átalakuló nyugdíjrendszereknek elsősorban az öngondoskodást kell hangsúlyozniuk, amelynek következtében egyre nagyobb szerepet kapnak a tőkepiaci befektetések, amelyeknek kockázata (befektetési kockázat, inflációs kockázat, piaci kockázat) egyre inkább az egyénekre hárul (Balázs, 2006).

Az emberi életnek a másik fő szakasza az időskor mellett, amelyben fontos, hogy az egyén egy bizonyos összegű megtakarítással rendelkezzen, az a fiatalkor, a pályakezdés időszaka (Horváth et al., 2012), melyet még inkább indokol a fiatalabb generációk kedvezőtlen munkaerő-piaci helyzete (Bagó, 1997).

Magyarországon a többi volt szocialista országhoz hasonlóan a rendszerváltás a munkaerő-piacon is jelentős átrendeződést eredményezett, mindinkább megjelent a munkanélküliség, melynek gyors növekedése a fiatalokat sújtotta a leginkább, és ez a tendencia napjainkban is tovább folytatódik (KSH, 2011). Az egyre fokozódó munkanélküliség mellett azonban jelen van egyfajta bizalmatlanság is a munkahelyekkel szemben, amelyet az elbocsátásoktól való félelem gyakorol a munkavállalókra (Kolosi-Róbert, 1992). Ez a bizalmatlanság pedig, ahogyan a fejezet elején már hangsúlyoztam, nagy szerepet játszik az öngondoskodási igény növekedésében (Habschick et al., 2007).

3.1.2. A pénzügyi közvetítőrendszerben bekövetkező változások

Az elmúlt évtizedekben jelentős változások történtek az emberek pénzügyi kultúrájában és pénzügyi termékekhez való hozzáállásában, többek között a pénzügyi közvetítőrendszerben bekövetkező változások miatt. A pénzügyintézetek és az általuk kínált termékek az emberek min-

dennapi életének szerves részévé váltak, hiszen egyre többen fizetnek bankkártyával, vásárolnak hitelből vagy éppen fektetik be megtakarított pénzüket különféle termékekbe. A bankok ezen megnövekedett igényt kihasználva újabbnál újabb termékeket kínálnak számunkra, amelyekkel már nem tud lépést tartani a fogyasztók pénzügyi gondolkodása (Csiszárík-Kocsir, 2013).

A 21. század fordulója óta eltelt közel 15 év alatt tehát nem csupán a használati cikkek piacán következett be óriási mértékű innováció, hanem a pénzügyi szektor termékeinek a területén is jelentős fejlődés ment végbe. A pénzügyi termékek piacán az 1980-as évektől megfigyelhető nagyarányú innovációs hullám oka valószínűleg az, hogy az addig használatban lévő pénzügyi termékek elérték a bennük rejlő lehetőségek határát. A reálgazdasági folyamatokat szem előtt tartva a pénzügyi szektor kénytelen volt megújítani, a fogyasztói igényekhez igazítani kínálatát, amelynek következtében olyan komplex pénzügyi termékek és szolgáltatások jelentek meg a piacon, amelyek tényleges kockázatát azok a szakemberek sem képesek megfelelően felmérni, akik a pénzügyeket napi szinten nyomon követik (Béres, 2013).

Ez az innovációs hullám a válság időszakában még inkább felerősödött, hiszen a külföldi tulajdonban lévő pénzintézetek tulajdonosai egyre magasabb jövedelmezőségi elvárásokat támasztottak. Ezek az elvárások, valamint a pénzügyi termékek piacán jelentkező egyre élesebb verseny további termékfejlődéshez vezettek. A bankok kínálatában megnövekedett az áringadozásoknak még inkább kitett termékek száma, a növekvő kockázatot pedig a bankok igyekeznek egyre inkább a fogyasztókra hárítani (Székely, 2010).

Emellett az is megfigyelhető, hogy a pénzintézetek kínálati versenyében egyre inkább felértékelődik az értékesítési csatornák és marketingeszközök szerepe, mindezt bizonyítja a bankok marketingkiadásai terén tapasztalható gyors növekedés. 2005-ben ezek a kiadások már majdnem elérték a 25 milliárd forintot, és ez a tendencia napjainkban csak tovább folytatódik (Balázs, 2006).

Összességében elmondható, hogy az ügyfelek egy-egy banki termék kiválasztását megelőzően az esetek többségében rövid távú szemlélet alapján, a tényleges kockázatokat figyelmen kívül hagyva döntenek, és nagyon gyakran olyan termékeket is igénybe vesznek, amelyekre valójában nincs is szükségük (Balázs, 2006). Főként a tényleges kockázat ismerete nélküli termékválasztás vezetett ahhoz, hogy hazánkban a válság kitörése után havonta körülbelül 3–4 százalékkal bővült a KHR (Központi Hitelinformációs Rendszer) listások száma (Székely, 2010).

A fentiekben leírtakat bizonyítja a devizahitelek növekvő állománya a magyar lakosság körében. A 2004-ben induló, majd 2005-től egyre nagyobb teret hódító devizaalapú hitel nép-

szerűségét a forint- és devizaalapú konstrukciók között fennálló kamatkülönbözetnek köszönhetette. A devizahitelek azonban rendkívül kockázatos termékek, ugyanis a bankok az árfolyamkockázatot igyekeznek áthárítani az ügyfelekre, amelynek következtében egy jelentősebb árfolyam-ingadozás a hitelfelvevők törlesztőrészletének nagymértékű emelkedését eredményezheti (Balázs, 2006).

A devizahitelek következő jelentős kockázata a kamatkockázat. 2004 és 2005 között Svájcban és az euró zónában egyaránt alacsonyok voltak a kamatok (Balázs, 2006). 2006-ban már a MNB és a Pénzügyi Szervezetek Állami Felügyelete is igyekezett felhívni a figyelmet arra, hogy a hitelek felvétele össztársadalmi szinten óriási kockázatokkal járhat. Ekkor azonban még senki nem számított arra, hogy a forint akár 20%-ot is gyengülhet az euróhoz és közel 40%-ot a svájci frankhoz képest. Ennek legsúlyosabb következménye a devizahitelek tömeges fizetőképzetlenné válása lett (Süge, 2010).

A devizahitelek esetében tehát nagyon fontos lett volna az, hogy a hitelfelvevők ne a hitelfelvételkor aktuális kamat- és árfolyamszint alapján hozzák meg a döntéseiket, hanem vegyék figyelembe a törlesztőrészletek esetleges jövőbeli változását, illetve az annak nagyságát befolyásoló egyéb költségeket is (Balázs, 2006).

3.2. A PÉNZÜGYI KULTÚRÁT BEFOLYÁSOLÓ EGYÉB TÉNYEZŐK

A Habschick et al. (2007) által meghatározott – és az előzőekben részletesen ismertetett – pénzügyi kultúrát befolyásoló két tényezőt Balázs (2006) és Székely (2010) további két elemmel egészítette ki: a hiányos pénzügyi ismeretekkel és a gazdasági válság hatásaival.

3.2.1. Hiányos pénzügyi ismeretek

Balázs (2006) szerint a legégetőbb probléma az, hogy a magyar lakosság döntő többsége egyáltalán nem részesült pénzügyi-gazdasági képzésben, így nem rendelkezik a tudatos pénzügyi döntések meghozatalához szükséges alapismeretekkel sem, és ennek hiányában az új ismereteket nehezen vagy egyáltalán nem képes befogadni. A pénzügyi ismeretek hiányának pedig számos negatívuma létezik. Egyrészt a pénzügyileg kevésbé művelt háztartások hajlamosak nagyobb kockázatot vállalni, mint amit a kockázatviselési képességük indokolna (Balázs, 2006). Ennek negatív következményeit már a dolgozat előző fejezetében a devizahitelek kapcsán ismertettem. Másrészt pedig a pénzügyi ismeretek hiányosságaival rendelkező társadalom a következő generációk számára sem tud megfelelő pénzügyi ismeretekkel szolgálni (Székely, 2010), amelynek következtében e nemzedék nem rendelkezik majd a tudatos döntések meghozatalához szükséges pénzügyi tudással. Megalapozatlan pénzügyi döntéseik hatására pedig az ország egy újabb gazdasági válság közepén találhatja magát.

3.2.2. A gazdasági válság hatásai

Székely (2010) gondolatmenete azt tükrözi, hogy a gazdasági válság a pénzügyi kultúrát pozitívan befolyásoló tényezők közé tartozik, hiszen sokak szemét felnyitotta annak alacsony szintjével kapcsolatban. A válság hatására egyre többen kezdtek nagyobb figyelmet fordítani a pénzügyeikre, amelyek következtében nőtt a lakosság pénzügyi tudása, tudatossága. Ennek bizonyítéka, hogy a háztartások 71%-a költségvetésének csökkentésével reagált az elhúzódó recesszióra, valamint a fogyasztók egyre nagyobb gondot fordítanak költségvetéseik megtervezésére. A válság másik pozitív hatása az, hogy a fogyasztók inkább a befektetésekre fókuszálnak, míg a hitelfelvételt egyre inkább elkerülik (Székely, 2010).

3.3. A PÉNZÜGYI KULTÚRA ÖSSZETEVŐI ÉS AZOK HAZAI ÉS NEMZETKÖZI HELYZETKÉPE

A rendszerváltást követően a magyar lakosságnak számos új kihívással kellett szembenéznie. A piacgazdasági rendszer megszilárdulásának következtében a pénzügyi termékek piaca bővült, a lakosságnak módjában állt többféle termék és szolgáltatás közül választani. A lezajló politikai változások következményeként, az addig jellemző jövedelmi viszonyok is átrendeződtek (Zsótér–Nagy, 2012).

A rendszerváltás óta eltelt több mint két évtized azonban nem volt elég ahhoz, hogy elérjük a nyugati szintet, amely a folyamatosan fejlődő piacgazdasággal és a kialakuló fogyasztói társadalommal egyidejűleg jött létre. Magyarország esetében ez a fokozatosság szinte teljesen lehetetlen volt egy olyan fordulat után, mint amit a piacgazdaságra való áttérés jelentett az ország számára (Dobák–Sági, 2005).

A rendszerváltás lezajlását követően hazánk a globális piac részévé vált, amely szükségessé tette a társadalomra addig jellemző pénzügyi tudás és kultúra átalakulását, fejlődését. A piacgazdaságra való áttérés „nyertesei” így azok lettek, akik gyorsan tudtak alkalmazkodni az új piaci viszonyokhoz. A lakosság jelentős része azonban nem tudta ezt hatékonyan megtenni, és így nem volt képes az új pénzügyi kultúrához nélkülözhetetlen ismeretek és gondolkodásmód elsajátítására sem, ezt tükrözik a rövidesen lezajlott gazdasági válság hatásai is (Zsótér–Nagy, 2012).

Ahogy arra a dolgozat korábbi részeiben már utaltam, a 2008-as válságnak a gazdasági okai mellett jelentős értékbeli és kulturális jellegű okai is voltak, mindezt bizonyítja az is, hogy a lakosság képtelen hatékonyan élni pénzügyi szabadságával és egy-egy elhibázott gazdasági döntést követően folyamatosan az állam segítségét várja (Zsótér–Nagy, 2012). Mindezekből azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a rendszerváltás óta eltelt több mint két évti-

zed arra sem volt elég, hogy hazánkban kialakulhasson egy fejlett pénzügyi kultúra (Dobák–Sági, 2005).

A pénzügyi ismeretek feltérképezése céljából Magyarországon is számos közvélemény-kutatást végeztek az utóbbi időben (Balázsne, 2008). Ezen felmérések és tapasztalatok rávilágítanak arra, hogy jelenleg a magyar lakosság nem rendelkezik megfelelő szintű pénzügyi kultúrával. A háztartások többsége nem képes megítélni saját teherbíró képességét, valamint azt sem, hogy az egyes pénzügyi termékek, szolgáltatások használata milyen előnyöket vagy éppen veszélyeket jelenthet a számára. Emellett a lakosság alacsony szintű pénzügyi kultúrája negatív hatással van a pénzpiac fejlődésére, valamint a túlzott és megfontolatlan kockázatvállalás a banki hitelportfólió romlásán keresztül sebezhetővé teszi a pénzügyi közvetítőrendszert (Horváthné et al., 2012).

A rendszerváltást követően, az 1990-es évek közepétől megindult a hazai lakosság jövedelemszintjének emelkedése, ez a magasabb jövedelem pedig serkentőleg hatott a szocialista időszakban visszafogott fogyasztásra, amelynek fellendüléséhez a fogyasztási cikkek piacának jelentős bővülése is hozzájárult. A magyar háztartások alacsony pénzügyi kultúrájáról tesz tanúbizonyságot, hogy a fogyasztás bővülése a megtakarítások rovására ment vége, és mindehhez kiugróan magas hitelfelvétel is társult. A 2002 és 2008 között bekövetkezett látványos hitelvásárlási kedv hatására országunkban a nyugat-európai szintre növekedett az eladósodottság (Szalma et al., 2011).

Számos kutatási eredmény alátámasztja azt, hogy a pénzügyi kultúra szintje nemcsak hazai, hanem nemzetközi viszonylatban is alacsony. Ezen tanulmányok közül talán a legjelentősebb az OECD pénzügyi kultúra fejlesztésével foglalkozó hálózata – a Nemzetközi Pénzügyi Képzési Hálózat – által 2010-ben lebonyolított felmérés, amely elősegíti az eltérő háttérrel rendelkező, különböző országokból származó egyének pénzügyi kultúrájának tanulmányozását (Atkinson–Messy, 2012; MNB, 2012a).

A felmérés középpontjában annak a feltárása állt, hogy a projekthez csatlakozó államok lakossága mennyire van tisztában azokkal az információkkal és készségekkel, amelyek az alapvető pénzügyi döntések meghozatala szempontjából lényegesek. Mindemellett a kutatás célja egy nemzetközi adatbázis létrehozása, amely lehetővé teszi a háztartások pénzügyi kultúrájának nemzetközi szinten való összehasonlítását (MNB, 2012a).

A felmérés három részből tevődött össze, amelyek a pénzügyi kultúra három komponensét vették sorra, azaz a pénzügyi ismereteket, a pénzügyi viselkedést és az attitűdöket, hiszen mindezek kombinációja elengedhetetlen fontosságú a pénzügyi jólét eléréséhez, valamint

a megalapozott pénzügyi döntéshozatalhoz (Szalay, 2012). Az így elkészített kérdőívet 4 kontinens 14 országában használták fel (Atkinson–Messy, 2012).¹

A felmérésből kiderült, hogy a **pénzügyi ismeretek** terén a legtöbb ország lakosságának súlyos hiányosságai vannak. Az emberek többsége nagyon gyakran nem rendelkezik még az alapvető pénzügyi döntések meghozatalához szükséges matematikai tudással sem (MNB, 2012a).

Súlyos hiányosságokra utal többek között az is, hogy a kutatásban részt vevő országokban a megkérdezettek 30%-a képtelen volt a pénzügyi ismeretek feltérképezésére szolgáló 8 kérdésből minimum hatra helyesen válaszolni (MNB, 2012a). Továbbá a kutatás rávilágított arra, hogy az emberek a kamatos kamatszámítás, valamint a befektetések több eszközkategória közötti megosztásából származó diverzifikáció kapcsán rendelkeznek a legnagyobb hiányosságokkal (Szalay, 2012).

A kutatás elemzése során a különböző országcsoportokat a pénzügyi ismeretek terén szerzett pontszámok alapján rangsorolták, amelynek alapján megállapítható, hogy a felmérésben részt vevő államok közül Dél-Afrika, Norvégia, valamint Peru lakossága rendelkezik a legkevesebb tudással a pénzügyi ismeretek terén, míg a magyar lakosság ezen a téren viszonylag magasabb átlagpontszámot ért el (Atkinson–Messy, 2012).

Atkinson és Messy (2012) szerint a **viselkedés** a pénzügyi kultúra talán legfontosabb eleme, hiszen hatással van a lakosság pénzügyekkel kapcsolatos biztonságérzetének a kialakulására, ezért nagyon fontos, hogy a pénzügyi kultúrát vizsgáló kutatások során a viselkedés mögött megbúvó motivációkat is feltárjuk (MNB, 2012a). Ezt az OECD által lebonyolított felmérés olyan kérdésekkel igyekezett feltárni, mint hogy az emberek átgondolják-e a vásárlásaikat, tájékozódnak-e az egyes pénzügyi termékek kiválasztása előtt, időben fizetik-e a számláikat, megtakarítanak-e, vagy vesznek-e fel kölcsönt a mindennapi megélhetésük fedezésére (Atkinson–Messy, 2012).

A pénzügyi viselkedés fontos eleme a megtakarítás. Nemzetközi viszonylatban az aktív megtakarítások terén országonként jelentős eltérések figyelhetők meg. A felmérésből kiderül, hogy Malajziában a megtakarításnak nagy hagyománya van, ugyanis ezen ország lakosságának 97%-a számolt be arról, hogy a felmérést megelőző 12 hónapban tett félre pénzt. Aggodalomra adhat okot azonban a megalapozott döntéshozatal hiánya egy-egy pénzügyi termék, szolgáltatás kiválasztását megelőzően az egyes országokban, ugyanis a megkérdezettek közül

¹ Albánia, Csehország, Egyesült Királyság, Észtország, Írország, Lengyelország, Magyarország, Németország, Norvégia, Örményország, Malajzia, Peru, Dél-Afrikai Köztársaság, Brit Virgin-szigetek (Atkinson–Messy, 2012). Hazánkban az adatgyűjtést a GfK Hungária Kft. végezte el, a Magyar Nemzeti Bank és a Pénziránytű Alapítvány támogatásával (MNB, 2012a).

nagyon kevesen számoltak be arról, hogy egy pénzügyi termék igénybevétele előtt igyekeznek felmérni a piacot, valamint információt szerezni (MNB, 2012a).

A kutatás továbbá rávilágít arra, hogy egyes országokban a napi szükségletek kielégítésére szolgáló hitelfelvétel kevésbé jellemző, de egyes helyeken, mint például Örményországban, Albániában és Peruban problémát jelenthet, hiszen ezen államokban gyakrabban előfordul az, hogy a lakosság ehhez a megoldáshoz folyamodik, amennyiben a bevétele nem fedezi a kiadásait (MNB, 2012a).

Összességében tehát elmondható, hogy a pénzügyi termékek kiválasztása előtti információszerzés nem egy megszokott viselkedésmód a kutatásban résztvevő országokban, valamint az aktív megtakarítók aránya is jelentős eltéréseket mutat. Megállapítható emellett, hogy az egyéni vagy családi pénzügyi tervezés is gyermekcipőben jár ezeken a területeken (Szalay, 2012).

A pénzügyi kultúra következő fontos alkotóeleme, amelyre a kutatás igyekezett szintén nagy hangsúlyt fektetni, a **pénzügyi attitűd** (Atkinson–Messy, 2012). A megtakarításokkal kapcsolatos attitűdöt vizsgáló kérdésekből kiderült, hogy az örmény és a lengyel lakosság kis része tartja fontosnak a megtakarítást, tehát ezen országok népességét elsősorban a rövid távú szemlélet jellemzi. Ezzel szemben a peruiak, az albánok és a magyarok részéről a megtakarításhoz való pozitív hozzáállás figyelhető meg (MNB, 2012a). Hazánkban a lakosság több mint fele, azaz 57%-a gondolja azt, hogy a pénzt érdemesebb félretenni, mint azonnal elkölteni (Szalay, 2012).

Az OECD által lebonyolított vizsgálódás azt bizonyítja, hogy a hazai lakosság pénzügyi ismeretei és attitűdjei a többi ország lakosságához képest átlag felettiek, de pénzügyi viselkedésünk nem ezt tanúsítja, így a pénzügyi kultúránk fejlesztése érdekében történő intézkedéseknek elsősorban ezen komponens területén való pozitív előrelépést kell célba venniük (MNB, 2012a).

A nemzetközi pénzügyi kultúrát feltérképező kutatások rávilágítanak arra, hogy az európai országok lakosságának alacsony része rendelkezik megfelelő pénzügyi tudással, mindez pedig jelentős aggodalomra adhat okot, különösen napjainkban, amikor a térségnek nagyon nehéz gazdasági időszakkal kell szembenéznie. A tanulmányok továbbá felhívják a figyelmet arra, hogy nagyobb körültekintéssel és pénzügyi jártassággal az országok lakossága képes lenne csökkenteni a kiadásait, valamint jelentősebb hozamot érhetne el a befektetések és a megtakarítások terén, mindezzel pedig hozzájárulna a térség gazdasági stabilitásához (HVG, 2012a).

A pénzügyi kultúra terén folytatott vizsgálódások pozitívumként emelik ki azt a tényt, hogy a fiatalabb generáció pénzügyi tudása sokkal jobb, mint az idősebbeké. Ennek háttérében valószínűleg az áll, hogy e generáció jobb informatikai ismeretekkel rendelkezik, valamint ez a korosztály már sokkal szívesebben használja az internetet pénzügyeinek intézésére, mint az idősebbek (HVG, 2012a). A fiatalok pénzügyi kultúráját a következő fejezet mutatja be részletesen.

4. A FIATALOK PÉNZÜGYI KULTÚRÁJA NAPJAINKBAN

Ahogy arról a korábbiakban már beszámoltam, a rendszerváltás lezajlását követően a magyar lakosság döntő része nem rendelkezett azokkal az alapvető ismeretekkel sem, amelyek az új piacgazdasági környezetben való eligazodáshoz szükségesek (Kovácsné, 2013). A bekövetkező pénzügyi kudarcok, úgy mint az óriási mértékű eladósodás, valamint a pénzügyi döntésekhez való felelőtlen hozzáállás forrása az ismeretek hiánya, a tájékozatlanság volt (Kovácsné, 2013; Csiszár-Kocsir, 2013).

A pénzügyi tájékozottság ugyanakkor már évek óta meghatározó részét képezi a társadalmilag elfogadható műveltségnek, ennek oka pedig az, hogy a polgári társadalmak tagjai valamennyien a gazdasági élet szereplőjévé válnak, melynek következtében időről-időre életüket hosszú évtizedekre meghatározó pénzügyi döntésekkel kell szembenéznük (Kovácsné, 2013).

A pénzügyeket illetően a mai fiatalok is tájékozatlanok, hiszen a gazdaság működésével kapcsolatos ismereteiket az őket körülvevő közegből, szociális tanulás révén szerzik – mely közeg saját maga sem rendelkezik magas szintű pénzügyi kultúrával –, hamis képet alkotva ezáltal a piacgazdaságról (Kovácsné, 2013). A téma Közép-Kelet-Európában különösen időszerűvé vált, hiszen a rendszerváltást követően létrejött piacgazdasági struktúra és az ennek következtében kialakuló értékrend-változás új pénzügyi szokásrendszert követel, valamint a szülőktől eltérő hozzáállást és pénzügyi tájékozottságot vár el a fiataloktól (Kovács et al., 2013). Éppen ezért számos ország nemzetstratégiai kérdésnek tekinti a fiatal korosztály pénzügyi kultúrájának fejlesztését (ÁSZ Hírportál, 2014).

4.1. A FIATAL KOROSZTÁLYBAN REJLŐ LEHETŐSÉGEK

A 21. század a változás évszázada, amelynek következtében a gazdaságban, így a pénzügyi szférában, valamint a fiatalok értékrendjében is óriási átalakulások zajlottak le (Hornyák, 2011; Mezei-Wild, 2004a).

A közelmúltban végzett kutatások rávilágítottak arra, hogy a fiatalok értékrendjében egyre nagyobb szerepet kapnak a materiális, azaz anyagi dolgok, mint például a pénz vagy a meggazdagodás, míg korábban sokkal nagyobb jelentőséget tulajdonítottak a családnak. Ennek az értékrend-változásnak a magyarázata az, hogy a fiatalok alkalmazkodni kényszerülnek a megváltozott világ megváltozott körülményeihez (Mezei-Wild, 2004a).

Emellett megfigyelhető az is, hogy az egyre inkább telítődő pénzügyi piacokon a hazai és külföldi bankok jövedelmezőségük fenntartása, részesedésük növelése érdekében új piaci

szegmensek megcélzására törekednek, vagyis egyre inkább a fiatal korosztály irányába fordulnak. A pénzintézetek ráébredtek arra, hogy amennyiben a fiatalok bizalmát sikerül megnyerniük, akkor azok a jövőben sem fognak más intézményt megbízni a pénzügyeik kezelésével (Hornyák, 2011). Azaz a bankoknak stratégiai célkitűzéseik között mindenképpen szerepeltetniük kell a fiatalokra mint leendő banki ügyfelekre való fókuszálást (Hornyák, 2013c).

A jövőben a bankoknak a fiatalok sajátos igényeihez igazodó termékek és szolgáltatások kialakítása mellett törekedniük kell a fiatalok pénzügyi műveltségének, kultúrájának fejlesztésére is. A fiatalok pénzügyi kultúrájának fejlesztése emellett össztársadalmi érdek is, hiszen tudatos banki ügyfelekre van szükség ahhoz, hogy ki tudjunk lábalni a jelenlegi és el tudjuk kerülni a jövőbeni gazdasági mélypontokat (Hornyák, 2011).

4.1.1. A fiatal korosztály szegmentálása

A nyolcvanas évektől kezdődően tehát a fejlett nyugati országokban működő pénzintézetek felismerték a fiatalok csoportjában rejlő óriási lehetőségeket, így egyre erőteljesebben kezdtek erre a korosztályra fókuszálni. A bankok ekkor ébredtek rá arra, hogy habár a fiatalok jelenleg is rendelkeznek megtakarításokkal, jelentőségük mégis a jövőben lesz óriási, ugyanis a bankok leendő ügyfélszerkezetében tölthetnek be fontos szerepet (Hornyák, 2013b).

Aggodalomra adhat azonban okot, hogy napjainkban mind hazai, mind pedig nemzetközi tekintetben a fiatalok pénzügyi helyzetét a túlzott mértékű eladósodottság jellemzi, melynek kialakulásában nagy szerepet játszott a bankok agresszív reklámtevékenysége, a hitelekkel kapcsolatban tapasztalható csalogató magatartása, illetve a fiatal korosztály pénzügyi kultúrájának alacsony szintje. Mindez pedig óriási szerepet játszott annak a nagyfokú bizalmatlanságnak a kialakulásában, amellyel a bankoknak a hazai és a nemzetközi piacokon egyaránt szembe kell nézniük (Hornyák, 2013b).

A dolgozat korábbi részeiben már említettem a fiatal korosztályt, de eddig még nem volt szó arról, hogy kik is tartoznak ehhez a csoporthoz. A fiatalokat a pénzintézetek főként életkor alapján szokták szegmentálni, azaz a fiatalok korcsoportjába elsősorban a nyolcvanas évek és a 21. század fordulója között született ügyfeleket sorolják. Marketing szempontokat figyelembe véve pedig a fiatalkor az élet első szocializációs szakaszaként is fölfogható, hiszen az embereknek többnyire ebben a korban kell szembenézniük első önálló fogyasztási döntésük következményeivel (Hornyák, 2011).

A fiatalok országhatárokon átnyúló, közel azonos sajátosságokkal rendelkeznek (Hornyák, 2013b), úgy mint a gyorsaság, türelmetlenség, egyediség, párhuzamos tevékenységek,

nyitottság, innovatív képességek (Hornýák, 2011). Azonban a sok hasonló tulajdonság ellenére sem tekinthetjük e korosztályt homogén piaci szegmensnek (Hornýák, 2013b).

A nemzetközi tanulmányok egyértelműen rávilágítanak arra, hogy a pénzintézetek esetében a csoportképzési gyakorlat elsősorban még mindig olyan demográfiai sajátosságokon alapul, mint a nem, életkor vagy jövedelmi viszonyok (Hornýák, 2013b). Napjaink tanulmányai azonban új oldalról közelítik meg a banki szegmentációt, melynek keretében már a pénzügyi attitűdök is megjelennek a szegmentálási ismérvek között (Fünfgeld–Wang, 2009).

Az attitűd alapú szegmentáció segítségével öt jól beazonosítható fogyasztói csoport különböztethető meg, melyek a következők: racionális fogyasztók, szűk látókörű fogyasztók, aggódó megtakarítók, megérzést követők, valamint aggódó költekezők (Fünfgeld–Wang, 2009). Az attitűd alapú szegmentációs gyakorlat lehetővé teszi azt, hogy a bankok a különböző szegmentumok igényeinek megfelelő termékeket alakíthassanak ki, illetve segítségével a pénzintézetek hatékonyabban be tudják azonosítani a pénzügyileg kevésbé tudatos fogyasztókat, így őket egyéb szolgáltatásaikkal is képesek segíteni (Nagy–Tóth, 2012).

A hazánkban működő pénzintézetek fiatal ügyfeleiket életkor alapján három részipiacra osztják, megkülönböztetve ezáltal a 0–13 éves, a 14–17 éves, valamint a 18 éven felüli leendő ügyfeleket.² A külföldön tevékenykedő pénzintézetek azonban ennél jóval több alszegmenst szoktak meghatározni, úgy mint a gyermekek, diákok, pályakezdők vagy éppen fiatal házaspárok piaca (Hornýák, 2011).

A bankok által a fiatalok számára kínált termékek és szolgáltatások széles palettája is felhívja a figyelmet arra, hogy a fiataloknak napjainkban egyre jelentősebb pénzügyi döntésekkel kell szembenézniük, amelyek megkövetelik tőlük a pénzügyi tudatosságot. Ezt a pénzügyi tudatosságot azonban a fiatalok pénzügyi kultúrájának alacsony szintje, amelyet a következő fejezetben ismertetett kutatásokkal alá is támasztok, nagymértékben megnehezíti. Tehát

² Számos pénzintézet kínálatában találhatók meg a fiatal korosztály számára létrehozott pénzügyi termékek, ezek közül a dolgozat a Kereskedelmi és Hitelbank (K&H) Zrt. és az Országos Takarékpénztár (OTP) Nyrt. által létrehozott csomagokra koncentrál, hiszen a hazai piacokon ez a két bank rendelkezik a legnagyobb ügyfélkörrel mind a magánszemélyek, mind pedig a vállalatok tekintetében (HVG, 2012b). A K&H Bank Zrt. azzal a céllal hozta létre a K&H Trambulin ifjúsági programot, hogy a fiatalok az életkoruknak megfelelően kialakított termékeken keresztül ismerkedhessenek meg a pénz világával. A program számos elemet foglal magába, úgy mint a K&H Trambulin Start számla, K&H Trambulin 6+ csomag, K&H Trambulin 14–18 éveseknek, valamint 18 éves kortól, K&H Trambulin pályakezdő számlacsomag, K&H Trambulin osztálykassza és K&H Trambulin megtakarítási betétszámla (K&H, 2014). A fiataloknak szóló számlacsomagok az OTP Bank kínálatában is megtalálhatók, melyek a következők: Junior számlacsomag 7–14 éveseknek, valamint Junior számlacsomag 14–24 éveseknek (OTP, 2014). A diákságnak szánt pénzügyi termékek köréből fontosnak tartom kiemelni a Diákhitelt is, amelyet 2001-ben hozott létre a Magyar Köztársaság Kormánya a Nemzetközi Újjáépítési és Fejlesztési Bankkal kötött kölcsönegyezmény alapján, a Felsőoktatási Fejlesztési Program keretében (Diákhitel, 2014). A hitelrendszert azzal a céllal hozták létre, hogy „minden fiatal számára esélyt teremtsen a felsőoktatásban való részvételre, függetlenül az egyén, illetve családja anyagi teherviselő képességétől, valamint hogy a Kormány hosszú távon biztosítsa az általánosan hozzáférhető, tömeges és minőségi felsőoktatás fenntarthatóságának feltételeit a magyar gazdaság fejlesztése érdekében” (119/2001. (VI. 30.) KORMÁNYRENDELET).

a fiataloknak szánt pénzügyi termékek fejlesztésén túl az államnak, a különböző pénzügyi szolgáltatóknak és pénzügyi ellenőrző szervezeteknek a fiatalok pénzügyi kultúrájának a fejlesztésére még nagyobb hangsúlyt kellene fektetniük a jövőben, annak érdekében, hogy ez a korosztály tudatos banki ügyféllé váljon és képes legyen önálló döntéseket hozni a pénzügyeit illetően (Hornyák, 2011).

4.2. A FIATALOK PÉNZÜGYI KULTÚRÁJA

Az utóbbi években előtérbe kerülő pénzügyi kultúra kutatások fókuszában növekvő pénzügyi jelentőségük miatt egyre inkább a fiatal korosztályok állnak, akik pénzügyi döntéseikkel a társadalom egészének életére képesek óriási hatást gyakorolni (Hornyák, 2013c).

A dolgozat szempontjából kiemelkedő fontossággal bír a Magyar Gallup Intézet „A lakosság pénzügyi kultúrájának felmérése” címet viselő kutatása, amelyet a Magyar Nemzeti Bank megbízásából 2006-ban végzett el. A kutatás elsősorban a 14–30 év közötti fiatal korosztályra fókuszált, amelyet a kvantitatív és kvalitatív kutatások során két csoportra bontottak, a 14–17 és a 18–30 éves korosztályra (MNB, 2006a).

A fiatalok pénzügyi kultúrájának vizsgálatánál szintén nagy hangsúlyt kap a már említett, az OECD Nemzetközi Pénzügyi Képzési Hálózata által koordinált felmérés, amely 2010 és 2011 között 4 kontinens 14 országában, köztük Magyarországon is kérdőíves felmérés keretében vizsgálta a lakosság pénzügyi kultúrájának szintjét (Atkinson–Messy, 2012).

Jelen fejezetben a fiatalok pénzügyi kultúrájának magyarországi jellemzőit a fentiekben vázolt két kutatás eredményeinek segítségével fogom ismertetni, kiemelve azoknak saját kutatásom szempontjából is lényeges elemeit. A fiatalok pénzügyi kultúrájának ismertetése során az OECD által kialakított hármas felosztást, azaz a pénzügyi ismereteket, a pénzügyi viselkedést, valamint a pénzügyekkel kapcsolatos attitűdöket és preferenciákat követem.

4.2.1. Pénzügyi ismeretek

A Magyar Gallup Intézet által 2006-ban elvégzett kutatás rávilágított arra, hogy a fiatal korosztály nem igazán érdeklődik a pénzügyi világ hírei iránt, valamint nem eléggé tájékozott a témában. Sajnos a fiataloknak csak kis része tartja fontosnak a pénzügyi ismereteket, és azok pedig, akik próbálkoznak a pénzügyi hírek befogadásával, hiányos pénzügyi tudásuk miatt kevésbé értik meg azokat (MNB, 2006a).

Az általánosan jellemző érdektelenség ellenére is elmondható, hogy sokan vannak azok, akik fontosnak tartják a pénzügyi termékek és szolgáltatások terén szerzett ismereteket, de úgy gondolják, hogy nem áll rendelkezésükre elegendő információ ezzel kapcsolatban. Súlyos aggodalomra ad okot az a tény is, hogy a fiatalok többsége a televízióból (28%), rádióból

(19,5%) szerzi a pénzügyi ismereteit és információit, míg viszonylag kevesen vannak azok, akik a független szervezetek, mint a 2006-ban még önállóan működő Pénzügyi Szervezetek Állami Felügyelete és a Magyar Nemzeti Bank tájékoztatóit használják az ismeretszerzésre. Ezt az opciót a 14–17 évesek 1%-a, míg a 18–30 évesek 4%-a említette forrásként (MNB, 2006a).

A kutatás külön vizsgálta azt, hogy a fiatalság hogyan áll a pénzügyi fogalmak ismeretének terén. Összességében megállapítható, hogy a fiatalok körében egyes pénzügyi fogalmak ismertek, míg mások kevésbé. A fiatalok által leginkább ismert fogalomnak a készpénz átutalási megbízás, valamint a fizetési mód számít, amelyekről a megkérdezettek 69%-a és 55%-a hallott már, míg a legkevesebben a VIBER, a GIRO és az értéknapi kifejezések jelentését ismerik (MNB, 2006a).

Pozitívként említhető azonban az, hogy a fiatalok ismeretei jók az egyes bankkártyafunkciók terén, ezzel szemben a különböző kártyatípusokról már kevesebb ismerettel rendelkeznek. A válaszadók jelentős része nincs tisztában a terhelési kártya jellemzőivel, emellett hasonlóan alacsony ismeretszint figyelhető meg a hitelkártyával kapcsolatban is (MNB, 2006a).

A hitelezést mint a pénzügyi stabilitás szempontjából kiemelt témát a felmérés szintén érintette. A hitelekkel kapcsolatban mindkét korcsoportban a legismertebb fogalmak a havi törlesztőrészlet, a jelzálog és a futamidő. Nagyon kevesen ismerik azonban az olyan fogalmakat, mint az árfolyamkockázat, kamatmentes hitelperiódus, BAR-lista vagy kamatperiódus (MNB, 2006a).

Az MNB döntése értelmében 2010-ben hazánk is csatlakozott az OECD pénzügyi kultúra fejlesztésével foglalkozó hálózata, a Nemzetközi Pénzügyi Képzési Hálózat által lebonyolított felméréshez, amelynek adatfelvételét hazánkban a GfK Hungária Piackutató Intézet végezte. Az OECD által kidolgozott sztenderd felmérést kiegészítették egy országspecifikus résszel, amelynek célja a 2006-os MNB felmérés óta bekövetkezett változások követése volt (GfK, 2011).

Az OECD által összeállított alapkérdőív a pénzügyi ismeretek szintjét 8 kérdés feltételével vizsgálta (Atkinson–Messy, 2012), amelyek elsősorban a mindennapi pénzügyi döntések meghozatalához nélkülözhetetlen matematikai tudásra (osztás, kamat-, hozamszámítás) koncentráltak (MNB, 2012a). A kutatás egyértelműen bizonyítja azt, hogy a magyaroknak kevesebb mint kétharmada (61%) van tisztában a kamatszámítás alapjaival, amely az egyik fő oka lehet a pénzügyi termékválasztás terén jelenlévő óvatos, sok esetben gyanakvó magatartásnak (MNB, 2012a).

Ahogy azt említettem, az OECD által kidolgozott nemzetközi felmérés kiegészült egy országspecifikus résszel, amely a 2006-os felméréshez hasonlóan szintén nagy figyelmet fordított a pénzügyi tájékozódásra. A megkérdezettek 31%-a vallotta azt, hogy igyekszik napi szinten információt szerezni a pénzügyi témákban, míg további 36%-uk ezt legalább hetente egyszer megteszi, azaz a válaszadók 67%-ánál figyelhető meg a pénzügyi-gazdasági témákban való rendszeres tájékozódás. A felmérésből kiderült az is, hogy a 30 év feletti korosztály, valamint a diplomások gyakrabban követik a gazdasági híreket, ezzel szemben a 20 éven aluliak és a 80 év felettiak, illetve a munkanélküliek és a diákok körében az átlagnál jellemzőbb a témától való idegenkedés (GfK, 2011).

Az ismeretek megszerzésének forrása a 2006-os kutatáshoz képest nagymértékben nem változott, a pénzügyi, gazdasági ismeretek elsődleges forrása továbbra is a televízió (50%), míg második helyen még mindig a rádió (36%) áll (GfK, 2011).

A pénzügyi fogalmak ismereti szintje a 2010-es felmérés szerint széles tartományban szóródik. Továbbra is a készpénzáttutalási megbízás, a teljesítés időpontja, valamint a fizetési mód a legismertebb fogalmak, míg a lakosság nagy része az értéknapi, a VIBER, illetve a GIRO fogalmával nincs tisztában. A kártyatípusokkal kapcsolatban továbbra is a hitelkártyát illetően a legnagyobb a bizonytalanság. A hitelfelvétellel kapcsolatos fogalmak ismereténél terén szintén nem következett be nagy változás. A megkérdezettek nagy része tisztában van az olyan „alapfogalmakkal”, mint a törlesztőrészlet, a futamidő és a jelzálog, míg az árfolyamgarancia és a Fészekrakó program a kevésbé ismert kifejezések közé tartozik (GfK, 2011).

4.2.2. Pénzügyi viselkedés

A pénzügyi viselkedés a pénzügyi kultúra talán legfontosabb eleme, amely többek között magába foglalja a kiadások tervezését, a pénzügyi termékek kiválasztása előtti tájékozódást, a megtakarításokat, a hitelfelvételre való hajlandóságot és a pénzügyek ellenőrzését (Atkinson–Messy, 2012).

A Magyar Nemzeti Bank megbízásából 2006-ban lefolytatott kutatás nagy hangsúlyt fektetett a pénzügyi termékek kiválasztása előtti tájékozódás kérdésre. A fiataloknak átlagosan 33%-a nyilatkozott arról, hogy „alaposan tájékozódik”, mielőtt kiválaszt egy új pénzügyi terméket vagy szolgáltatást. A pénzügyi szektorban tevékenykedők számára talán meglepő lehet, hogy rengetegen vannak azok a fiatalok, akik egy-egy pénzügyi termék kiválasztása előtt egyáltalán nem tájékozódnak. Ez a fiatal korosztály átlagosan 17,5%-ára jellemző (MNB, 2006a).

A pénzügyi viselkedés talán egyik legfontosabb eleme az, hogy az egyének milyen szempontok alapján választanak az egyes pénzügyi termékek és intézmények között. A 2006-os felmérés alapján kijelenthető, hogy a 14–17 éves korosztály 81%-a, tehát szinte mindenki azt a bankot választotta, amelyet a szülei, ismerősei ajánlottak a számára. A 18–30 évesek már másmilyen szempontok szerint (szolgáltatások minősége, díjak) hoznak döntést, de a szülői befolyás itt is erőteljesen, 47%-ban van jelen (MNB, 2006a).

A szülők erőteljes befolyásoló hatása a fiatalok folyószámlanyitása esetében is jelen van, hiszen ezt nagyon sok esetben a szülők kezdeményezik, ezt az opciót ugyanis sokkal biztonságosabbnak tartják, mint a készpénzzel való gazdálkodást. A 14–17 évesek körében nagyon sokan vannak olyanok is, akiknek a folyószámla-kivonatát a szülei szokták elolvasni, tehát egyáltalán nincsenek tisztában a saját pénzügyeikkel (MNB, 2006b).

A GfK Hungária Piackutató Intézet által 2010-ben megismételt kutatás egyik kulcskérdése szintén az volt, hogy a lakosság milyen szempontokat tart fontosnak a számlanyitást megelőző bankválasztás során. A 2006-os felméréshez képest változás figyelhető meg, hiszen itt a megkérdezettek a banki szolgáltatás minőségét (57%) tartják a legfontosabbnak, ezt követi a kiszolgálás színvonala (54%), míg a szülők ajánlásai (22%) alapján történő bankválasztás a lista végére szorult (GfK, 2011).

Az OECD által 2010-ben lefolytatott nemzetközi vizsgálat pénzügyekkel szembeni magatartásra, viselkedésre fókuszáló része Magyarország szempontjából elkészítő eredményt mutat, ugyanis a lakossági megtakarítások szempontjából hazánk a lista végén szerepel. A magyar válaszadók több mint fele (52%) saját bevallása szerint egyáltalán nem rendelkezik megtakarítással, sőt, a megtakarítással rendelkezők jelentős része (20%) kevésbé tudatos magatartást tanúsít, ugyanis e válaszadók spórolt pénzüket passzív módon lakossági folyószámlán helyezték el, készpénz formájában maguknál tartották, vagy családjuk gondjaira bízta (MNB, 2012a).

A felmérésben nagy hangsúlyt kapott a családi költségvetés tervezése, hiszen ebből kiderül az, hogy az egyének mennyire fordítanak nagy gondot a családi pénzügyekre. A magyarok csupán 31%-a készít költségvetést, amely nemzetközi szinten is nagyon alacsonynak számít (MNB, 2012a).

4.2.3. Pénzügyi attitűdök és preferenciák

Az attitűdök és preferenciák a pénzügyi kultúra szempontjából szintén óriási jelentőséggel bírnak, hiszen pénzügyi komfortérzetünket nagymértékben meghatározza a pénzügyekhez va-

ló hozzáállásunk, attitűdünk, amelynek formálódásában a kutatók nagy szerepet tulajdonítanak a szülőktől származó szocializációs hatásoknak (Kovács et al., 2013).

A 2006-os MNB kutatás egyik kulcskérdése az volt, hogy a válaszadók mit tartanak a legfontosabb dolognak az életükben. A pénz mint kitüntetett érték nagyon gyakran szerepelt a válaszok között. Az egyik válaszadó így vélekedik a pénzzel kapcsolatban: „Végül is ettől függ az ember megélhetése, ez mindennel összefüggésben van.” (MNB, 2006b, 12. o.).

Nagyon érdekesek a fiatalok hitelekkel kapcsolatos attitűdjei is, amelyekre a Magyar Nemzeti Bank megbízásából készített felmérés óriási figyelmet fordít. A megkérdezettek többsége a 2006-os vizsgálat szerint úgy véli, hogy a hitelek a mindennapi életünk szempontjából elengedhetetlenek. Az egyik válaszadó a következőképpen vélekedik a hitelről: „Hitel nélkül ma már nem lehet az életben kezdeni semmit” (MNB, 2006b, 28. o.). Ezzel szemben a hitelekkel kapcsolatban a megkérdezettek harmadánál jelen van egy elutasító attitűd, ezen válaszadók elvből nem folyamodnának soha hitelfelvételhez. Véleményük szerint a hitelfelvétellel csak rosszul lehet járni, hiszen az ezzel járó terhek sokkal nagyobbak, mint az előnyök, valamint óriási bizonytalanságokat és kockázatokat hordoznak magukban a gazdasági környezet és a hitelfeltételek változásai miatt (MNB, 2006b).

A pénzügyi stabilitás szempontjából kiemelt terület a nyugdíj-előtakarékosság. A kutatás óriási problémára világított rá ezzel a témával kapcsolatban, ugyanis a fiatalok még nagyon távolinak tekintik a nyugdíjas éveket, így a nyugdíjakkal kapcsolatban semmire sem kíváncsiak (MNB, 2006b).

5. A PÉNZÜGYI KULTÚRA TÁRSADALMI JELENTŐSÉGE

Valamennyi gazdasági szereplő közös érdeke, hogy a lakosság pénzügyi kultúrája megfelelő fejlettségi szintet érjen el. Mikroszinten ugyanis azok a háztartások és vállalkozások, amelyek magasabb pénzügyi kultúrával rendelkeznek, nagyobb valószínűséggel kerülnek el a számukra hátrányos pénzügyi döntéseket (MNB, 2013).

Klapper et al. (2012) a pénzügyi kultúráról folytatott vizsgálódásaik során a makrogazdaságot illetően azt a következtetést vonták le, hogy minél magasabb szintű egy társadalom pénzügyi kultúrája, annál nagyobb a fellelhető megtakarítások szintje az adott országban (MNB, 2013), amely pedig a gazdaság potenciális növekedését eredményezheti (Horváthné et al., 2012). Emellett a Világbank által koordinált kutatás (Xu–Zia, 2012) azt is kiemeli, hogy a pénzügyi rendszer stabilitását nagyban meghatározza a lakosság pénzügyi kultúrájának szintje (MNB, 2013).

Azok a fogyasztók, akik alacsony szintű pénzügyi kultúrával rendelkeznek, több szempontból is veszélyt jelenthetnek a pénzügyi rendszer stabilitására nézve. Egyrészt ezek a fogyasztók gyakran a tényleges teherviselő képességüknél magasabb kockázatot vállalnak. Ebben az esetben pedig egy váratlan, negatív esemény bekövetkezése ennek a háztartási csoportnak a nettó vagyonában és cash flow-jában jelentősebb csökkenést eredményezhet, továbbá a negatív esemény hatására a háztartások fogyasztásában, illetve pénzügyi szolgáltatások iránti keresletében is csökkenés következhet be, amelynek hatására a pénzügyi szektor közvetítő szerepe sérülhet (Bethlendi, 2009).

A 2008-as válság hatására a pénzügyi szektor is ráébredt arra, hogy a lakosság pénzügyi kultúrájának a fejlesztése számukra is megtérülő befektetés (Hornyák, 2013a), hiszen annak magas szintje a magánszektor megtakarításainak bővülését eredményezheti, amely pedig hozzájárul e szektor hitelképességének javulásához (MNB, 2013).

Emellett a pénzügyi kultúra javítása az államok saját érdeke is, hiszen minél magasabb szintet ér el, annál kevesebb figyelmet kell fordítania az adott országnak újraelosztási és stabilizációs célokra, mindez pedig a gazdaság szereplőire és az ország versenyképességére nézve pozitív hatással van (MNB, 2013). Mindez pedig indokolja a pénzügyi kultúra fejlesztése érdekében teendő lépéseket.

5.1. A PÉNZÜGYI KULTÚRA FEJLESZTÉSÉNEK ESZKÖZEI

Az OECD a következőképpen definiálta a pénzügyi nevelés fogalmát: „A pénzügyi képzés az a folyamat, melynek segítségével az egyének jobban megértik a pénzügyi termékeket és fo-

galmakat; és információk, oktatás és/vagy objektív tanácsadás segítségével fejlesztik készségeiket és magabiztosságukat, így jobban felismerik a pénzügyi kockázatokat és lehetőségeket, megalapozott döntéseket hozhatnak, tudják, hová fordulhatnak segítségért, és más tényleges lépéseket tehetnek pénzügyi jólétük és biztonságuk növelésére” (Atkinson–Messy, 2012, 13. o.).

Ahogy a definícióból is látszik, az információnyújtás, a tanácsadás és az oktatás együtt alkotják a pénzügyi nevelés három pillérét (Balázsné, 2008):

- Információnyújtás: Lényeges, hogy a háztartások számára megfelelő információ álljon rendelkezésre, mielőtt anyagi helyzetüket hosszú évtizedekre meghatározó pénzügyi döntéseket hoznának. Az információ akkor tekinthető megfelelőnek, ha széleskörű, könnyen és olcsón hozzáférhető, valamint közérthető.
- Oktatás: Hatékony pénzügyi oktatás révén a háztartások képesek lesznek az alapvető pénzügyi döntésekhez szükséges fogalmak és koncepciók megértésére. Az oktatás tárgya szerint különbséget tehetünk általános monetáris ismeretek, magánszemélyek általános pénzügyei és célzott képzési programok között.
- Tanácsadás: Napjainkban a fejlett pénzügyi közvetítőrendszerrel rendelkező államokban egyre nagyobb szerepet kapnak a pénzügyi tanácsadással foglalkozó forprofit és nonprofit cégek. A pénzügyi tanácsadás célja, hogy segítse a fogyasztót abban, hogy megszerzett ismereteit és tapasztalatait a lehető legjobban kamatoztathassa, emellett a cégek az aktuális pénzügyi folyamatokat állandóan nyomon követve igyekeznek megfelelő termékeket javasolni az ügyfeleik számára.

5.2. A PÉNZÜGYI KULTÚRA FEJLESZTÉSE ÉRDEKÉBEN EDDIG MEGTETT LÉPÉSEK

A közelmúltban végzett kutatások eredményei egyértelműen rávilágítanak arra, hogy Magyarországon a pénzügyi kultúra szintje rendkívül alacsony. Az utóbbi években a háztartások mindinkább a pénzpiaci sokkok végső elszenvedőivé váltak, hiszen az állam és a pénzügyi szolgáltatók mind az eszköz-, mind pedig a forrásoldalon jelentkező kockázatokat igyekeznek áthárítani erre a szektorra. Mindezt felismerve, a gazdasági növekedés és stabilitás elősegítése és fenntartása céljából az államok a pénzügyi intézmények szabályozása és a fogyasztóvédelem mellett egyre nagyobb hangsúlyt fektetnek a pénzügyi kultúra fejlesztésére (Balázsné, 2008).

Hazánkban számos olyan intézmény és szervezet működik, amely egyrészt feladatköréből, másrészt társadalmi elkötelezettségből adódóan nagy figyelmet fordít a pénzügyi kultúra

fejlesztésére (Balázs, 2006). Ebben a fejezetben ezen intézmények és szervezetek által a pénzügyi kultúra fejlesztése érdekében megtett lépéseket ismertetem.

Ahogy az a korábbiakban már felvázoltam, a nemzetközi tendenciákhoz hasonlóan hazánkban is egyre növekszik a háztartások adósságállománya. Az eddigi tapasztalatok szerint a magyar lakosság nem rendelkezik megfelelő ismeretekkel a pénzügyi területeken, ennek következtében vagy óriási mértékű kockázatot vállal, vagy pedig kerüli az általa bonyolultnak ítélt termékeket és szolgáltatásokat. A pénzügyi kultúra alacsony szintje egyrészt negatív hatással van a pénzügyi szolgáltatások piacának fejlődésére, másrészt a túlzott mértékű kockázatvállalás következtében a banki hitelportfólió romlásán keresztül a pénzügyi közvetítőrendszer stabilitását is nagymértékben veszélyeztetheti (MNB, 2014a).

Ezzel ellentétben a tájékozott, pénzügyek terén tudatos ügyfél nagyobb versenyre készíti a pénzpiaci szereplőket, a kiélezett verseny pedig a pénzügyi szektort innovációs tevékenységre és hatékonyabb működésre sarkalja. „Jól működő, hatékony képzési, felvilágosító programokkal tehát jóléti többletlehetőségek használhatók ki” (MNB, 2014a). Számos ország központi bankja ezért a pénzügyi rendszer stabilitását szem előtt tartva a jegybanki alapfeladathoz szervesen kapcsolódó tevékenységnek tekinti a lakosság pénzügyi kultúrájának fejlesztését (MNB, 2014a).

A hazai helyzet súlyosságát felismerve a Magyar Nemzeti Bank 2006-ban elindította a pénzügyi kultúra fejlesztését célzó kezdeményezését, amely 2007-ben a fő prioritású célok között kapott helyet (MNB, 2014a). A fejlett pénzügyi kultúra és megnövekedett pénzügyi tudatosság ugyanis hozzájárul a központi bank kiemelt stratégiai céljainak a megvalósításához és a jegybanki alapfeladatok ellátásához, hiszen a pénzügyi döntések közérthetőbbé tétele és az inflációs várakozások horgonyozása hozzájárul az árstabilitás eléréséhez és fenntartásához. Továbbá a lakosság pénzügyi tudatosságának a javítása mérsékli a pénzügyi közvetítőrendszer sebezhetőségét, valamint a jegybank a modern fizetési módok használatának az ösztönzése révén elősegíti a fizetési rendszer hatékonyabb működését és a társadalmi költségek redukálását (MNB, 2014b).

A jegybank stratégiai céljainak a megvalósítása érdekében számos eszközt igyekszik bevetni, amelyek közül néhányat a következőkben bővebben is ismertetek.

2004 márciusa óta várja a pénzügyek iránt érdeklődőket a Magyar Nemzeti Bank **Látogatóközpontja**, amelynek elsődleges célja, hogy bemutassa a pénz történetét, fejlődésének szakaszait, társadalmi szerepét. Emellett igyekszik komplexen szemléltetni a jegybanki feladatokat (Pénziránytű Alapítvány, 2014). Szintén a pénzügyi tájékozottság növelése érdekében kerül megrendezésre a középiskolásoknak szóló **Monetary** vetélkedősorozat is. Az okta-

tó-ismeretterjesztő verseny legfontosabb törekvése az, hogy fiatalok számára érthetőbbé tegye az első látásra komplikáltnak tűnő gazdasági folyamatokat (MNB, 2010).

A pénzügyi kultúra fejlesztésének következő fontos eszköze a **Pénziránytű Minisite**. A weboldal fő törekvése az, hogy rávilágítson az egyes monetáris politikai döntések háttérében álló összefüggésekre, valamint azokra a szempontokra, amelyeket az egyéneknek pénzügyi döntéseik meghozatala előtt mindenképpen fontolóra kell venniük (MNB, 2014c).

Már társadalmi szinten is megfigyelhető az összefogás a pénzügyi kultúra fejlesztésének érdekében, az MNB ugyanis más hatóságokkal, civil szervezetekkel és piaci szereplőkkel összefogva célul tűzte ki a lakosság pénzügyi kultúrájának és tájékozottságának a fejlesztését (MNB, 2014d). Ezt a célt szolgálják a különböző kiadványok és ismeretterjesztő rovatok, valamint az intézményközi megállapodások is.

Az MNB 2007-ben adta ki a Nemzeti Erőforrás Minisztérium, a Nemzetgazdasági Minisztérium, a Diákhitel Központ Zrt. és a Pénzügyi Szervezetek Állami Felügyelete (PSZÁF) támogatásával a „**Pénz beszél! – Te is érted?**” címet viselő, középiskolásoknak szóló pénzügyi oktató kiadványát (MNB, 2012b; Hornyák, 2013a). A kiadvány olyan információkkal szolgál a fiatalok számára, amelyek segítségével könnyebben képesek a pénz világában eligazodni, valamint tudatos pénzügyi döntéseket hozni (Hornyák, 2013a).

Szintén a pénzügyi ismeretek terjesztését szolgálta a központi banknak az Est Média Kiadóval kötött megállapodása, amelynek keretében az MNB, a PSZÁF, valamint a Gazdasági Versenyhivatal (GVH) „**Pénziránytű**” címmel 2008 és 2009 között 24 részből álló cikksorozatot jelentetett meg a kiadó országos terjesztésű, kéthetente megjelenő Pesti Est című programmagazinjaiban (GVH, 2014).

A Magyar Nemzeti Bank kezdeményezésére 2008 szeptemberében jött létre a **Tudatos Pénzügyekért Alapítvány**, amely aktív szerepet vállal a pénzügyi kultúra fejlesztését szolgáló társadalmi jelentőségű programok kidolgozásában és megvalósításában, valamint támogatja a lakosság pénzügyi tájékozottságának fejlesztését célzó kormányzati stratégia kialakítását. Az MNB, a Diákhitel Központ Zrt., valamint a Magyar Bankszövetség mellett a kezdeményezéshez csatlakozott többek között a Gazdasági Versenyhivatal, a Pénzügyi Szervezetek Állami Felügyelete és a Budapesti Értéktőzsde. Az alapítvány 2010 óta Pénziránytű Alapítvány néven működik. (MNB, 2014e).

2009-ben a Gazdasági Versenyhivatal, a Pénzügyi Szervezetek Állami Felügyelete és a Magyar Nemzeti Bank határozatlan időre szóló megállapodást kötve egy állandó munkacsoportot hozott létre. A **Pénzügyi Kultúra Munkacsoport** célja a pénzügyi kultúra és a pénz-

ügyi tudatosság fejlesztését célzó programok megvalósítása a rendelkezésre álló erőforrások hatékony felhasználása mellett (MNB, 2014f).

5.3. A FIATALOK PÉNZÜGYI KULTÚRÁJA FEJLESZTÉSÉNEK JELENTŐSÉGE

A közelmúltban folytatott vizsgálódások bizonyították, hogy a társadalmi jólétet nagymértékben meghatározza az egyének és a családok pénzügyi magatartása, így a társadalmi jóléti politikának mindenképpen érdemes lenne fontolóra vennie a fiatal nemzedékek bevonását a pénzügy kihívások elleni küzdelemben (Kovácsné, 2013).

A gazdasági ismeretek oktatása napjaink egyik kiemelkedő kérdése, amely a társadalmat és a pénzügyi szektort egyaránt érinti. A fiatal generációk megfelelő gazdasági ismeretnek kialakítása nemcsak az egyén számára meghatározó, hanem a család és a társadalom szempontjából is óriási jelentőséggel bír. A középiskolából kikerülő diákok pénzügyi tudásának, tájékozottságának hiányával elsősorban a munkaerőpiac vagy a felsőoktatás szembesül (Gera, 2008).

A fejlett országok többsége már felismerte, hogy a pénzügyek tanítását, tanulását nem lehet elég korán elkezdni, így már meg is tették a szükséges lépéseket ennek érdekében. Ezen országok közé sorolható az USA is, ahol az általános iskolások számára szervezett táborokban az érdeklődők az üzleti élet különböző területeivel foglalkozhatnak. Emellett számos USA-beli tagállamban a gyerekek pénzügyi ismereteinek a bővítéséhez a gazdasági ismeretek oktatásán túl egyéb tárgyak keretében is igyekeznek hozzájárulni, valamint az amerikai kincstár honlapján mesefigurák segítségével igyekeznek bevezetni a gyerekeket a pénzügyi világ rejtelmeibe (Hornyák, 2013a).

A fejlett országokhoz hasonlóan hazánkban is érdemes lenne már korán, az általános vagy középiskolai oktatás keretében elkezdni a fiatalok pénzügyi ismeretének bővítését (Gera, 2008), hiszen nagyon fontos, hogy a következő generáció fejlett pénzügyi kultúrával rendelkezzen. Jelenleg a pénzügyi ismeretek önálló tantárgyként való oktatása még nem képezi a Nemzeti Alaptanterv (NAT) részét, de mint tananyag kötelező, így oktatását a meglévő tantárgyak keretében kell megoldani (Hornyák, 2013a).

Ahogy a dolgozatomban 5.2. fejezetében már említettem, hazánkban az MNB és számos egyéb pénzügyi szervezet is igyekszik megkönnyíteni a diákok számára a pénzügyi ismeretek elsajátítását. Ezt a célt szolgálják többek között a különböző kiadványok, az MNB által működtetett látogatóközpont, valamint a gazdasági témájú versenyek is.

6. PRIMER KUTATÁS A GAZDASÁGI SZAKOS EGYETEMI HALLGATÓK PÉNZÜGYI KULTÚRÁJÁRÓL

6.1. ANYAG ÉS MÓDSZER

Ahogy arra a dolgozat korábbi részeiben már rávilágítottam, a pénzügyi kultúra napjainkban egyre inkább alapkészségnek számít (Atkinson–Messy, 2012), így kutatása mindinkább előtérbe került a világban. Az utóbbi években Magyarországon is egyre több kutatás foglalkozik a fiatalok pénzügyi ismereteinek, pénzügyi viselkedésének és pénzügyi attitűdjeinek a vizsgálatával. Ebből kiindulva dolgozatom részeként kérdőíves kutatás keretében megvizsgáltam egy hazai egyetem gazdaságtudományok képzési területen működő karán tanuló harmadéves, alapszakos, nappali tagozatos hallgatók pénzügyi kultúráját, amelyet összevetettem a korábban már ismertetett, a fiatalok pénzügyi kultúráját kutató vizsgálatok eredményeivel. Így a kutatás első részét ezen szekunder információk megszerzése és feldolgozása jelentette, amelyet az említett primer kérdőíves kutatás követett.

6.1.1. A kutatás célcsoportja

Primer kutatásom célcsoportjául tehát egy hazai egyetem gazdasági szakjain tanuló, harmadéves, alapszakos, nappali tagozatos hallgatóit választottam. Választásom azért esett erre a korosztályra, mert a szakirodalom szerint a főiskolai, egyetemi képzésben részt vevő diákok jelentős részénél rendszeres téma a pénz (Mezei–Wild, 2004b), a pénzzel való gazdálkodás (ösztöndíj, vagy éppen zsebpénz beosztása). A fiataloknak ebben a korban már mindenképpen szembe kell nézniük az életüket nagymértékben befolyásoló pénzügyi döntésekkel, úgy mint a diákhitel igénylés vagy éppen a bankválasztás. A korábbi kutatások (MNB 2006a; MNB, 2006b; Atkinson–Messy, 2012) azonban rávilágítottak arra, hogy a fiatalok pénzügyi kultúrájának alacsony szintje miatt ezek a döntések nem minden esetben tudatosak. Célcsoportválasztásom ugyanakkor rávilágíthat arra, hogy a speciálisan gazdasági-pénzügyi ismereteket nap mint nap, szervezett oktatási rendszer keretében – remélhetőleg – megszerző fiatalok pénzügyi kultúrája mutat-e eltérést az „átlagos” fiatalokéhoz képest, ugyanis a harmadévesek már legalább két éven át szereztek gazdasági-pénzügyi ismereteket, így vélhetően magasabb szintű pénzügyi kultúrával rendelkeznek, mint egy „átlagos”, gazdasági felsőoktatásban részt nem vevő fiatal.

6.1.2. A kérdőív

A kutatáshoz szükséges adatokat kérdőíves felmérés segítségével gyűjtöttem össze, amely Babbie (2008) szerint a társadalomtudományokban leggyakrabban alkalmazott kutatási mód-

szernek tekinthető. Majoros (2004) a következőképpen definiálta a kérdőívezés fogalmát: „a leggyakoribb primer kutatási, információszerzési technika, melynek célja, hogy információt gyűjtsön az emberek, illetve a népesség egy meghatározott csoportjától, csoportjáról” (Majoros, 2004, 109. o.).

A fiatalok pénzügyi kultúrájának vizsgálatára az önkitöltős kérdőívet választottam, amelyet személyesen juttattam el a hallgatókhoz. Bizonyított tény ugyanis, hogy a személyes megkeresés esetén magasabb a válaszadási hajlandóság, mint a postai úton kiküldött kérdőívek vagy telefonos interjú esetén (Majoros, 2004).

Az önkitöltős kérdőívek készítése esetén nagyon fontos szerepe van a bevezetésnek, hiszen a válaszadók ebből nyerhetnek információt a kutatás témájáról, valamint céljáról, így erre a részre a kérdőív megszerkesztése során én is igyekeztem nagy figyelmet fordítani (a teljes kérdőív az *1. mellékletben* található).

Az általam elkészített bevezetést egy három részből álló kérdéssor követte. A kérdőív bemelegítő kérdésekkel indult, ezeket követték a pénzügyi kultúrát vizsgáló kérdések, majd kérdőíves vizsgálatom a hallgatók demográfiai helyzetét felmérő résszel zárult. A pénzügyi kultúrát kutató kérdések során igyekeztem a korábbiakban már ismertetett, OECD által készített felosztás alapján vizsgálgódn, azaz a következő témakörök részletes feltárására fordítottam nagyobb figyelmet: pénzügyi ismeretek, pénzügyi viselkedés, pénzügyi attitűdök és preferenciák.

A kérdőíves vizsgálat során arra törekedtem, hogy lényegi kérdéseket feltéve releváns információkhoz jussak. A kérdőívekben különböző típusú kérdéseket lehet alkalmazni. A kérdés formája szerint beszélhetünk nyitott és zárt kérdésekről. Nyitott kérdés esetén a válaszadónak a saját szavaival kell válaszolnia (Babbie, 2008). Ezek a kérdések rendkívül informatívak, de hátrányuk az, hogy nehéz őket feldolgozni (Majoros, 2004). Kérdőíves megkérdezés esetén a másik alternatíva a zárt kérdések alkalmazása, amelyek esetében a kérdőív kitöltőjének a kutató által megadott válaszlehetőségek közül kell választania. A zárt kérdések által nyert válaszok egységesebbek és könnyebben feldolgozhatók (Babbie, 2008). Kérdőíves vizsgálatom során a megfelelő információ megszerzése érdekében a fent említett kérdéstípusokat igyekeztem felváltva alkalmazni. A kérdőívben feltett kérdések, skálák, állítások egy része nemzetközi, valamint hazai kutatásokra támaszkodik (MNB, 2006a; Atkinson–Messy, 2012), más részük saját kérdés. Az adatokat általában öt fokozatú Likert-skála segítségével mértem, ahol a magasabb érték az erősebb egyetértést jelölte.

A pénzügyi ismeretek feltérképezését hét kérdés segítségével végeztem el. Ezen kérdések egy része gyakorlati példákon keresztül tesztelte a hallgatók pénzügyi ismereteit, míg má-

sik részük azt vizsgálta, hogy a diákok mennyire vannak tisztában azokkal a pénzügyi fogalmakkal, amelyek ismerete a mindennapi pénzügyi döntések szempontjából elengedhetetlen. A pénzügyi ismeretet gyakorlati példákon keresztül feltáró kérdések összeállításánál az OECD által 2010-ben lebonyolított vizsgálódást vettem alapul, míg az elméleti kérdések az általam fontosnak tartott pénzügyi fogalmakra kérdeztek rá.

A hallgatók pénzügyi viselkedését kutató kérdések összeállításánál elsősorban a 2006-os MNB (MNB, 2006a) és a 2010-es OECD (Atkinson–Messy, 2012) felmérésre építettem, de e rész a kérdőív logikus felépítése miatt jó néhány általam szükségesnek ítélt kérdést is tartalmaz. Ezzel szemben a diákság pénzügyi attitűdjét vizsgáló kérdések összeállításánál teljes egészében az OECD kutatás logikáját követtem.

6.1.3. A vizsgálat körülményei, a minta jellemzői

A kutatás során a hallgatók minél szélesebb körének megkérdezésére törekedtem. Az empirikus vizsgálatot tehát egy hazai egyetem gazdaságtudományok képzési területen működő karának harmadéves alapszakos, nappali tagozatos hallgatóinak körében végeztem, azaz e hallgatók alkotják az alapsokaságot. A vizsgálat célcsoportjául választott közgazdász hallgatók felkeresésére 2014. május 5. és 2014. május 9. között került sor a tanítási órák közötti szünetekben. A kiosztott 120 darab kérdőívből 115 darabot kaptam vissza, de ezek közül 2 darab értékelhetetlen volt, így végezetül 113 anonim módon kitöltött kérdőívet sikerült elemeznem. A kutatásban részt vevő karon tanuló 235 harmadéves, alapszakos, nappali tagozatos hallgatóhoz viszonyítva ez 48%-os válaszadási hajlandóságot mutat. Az alapsokaság és a minta jellemzőit az 1. táblázat szemlélteti.

1. táblázat: A minta és az alapsokaság jellemzői

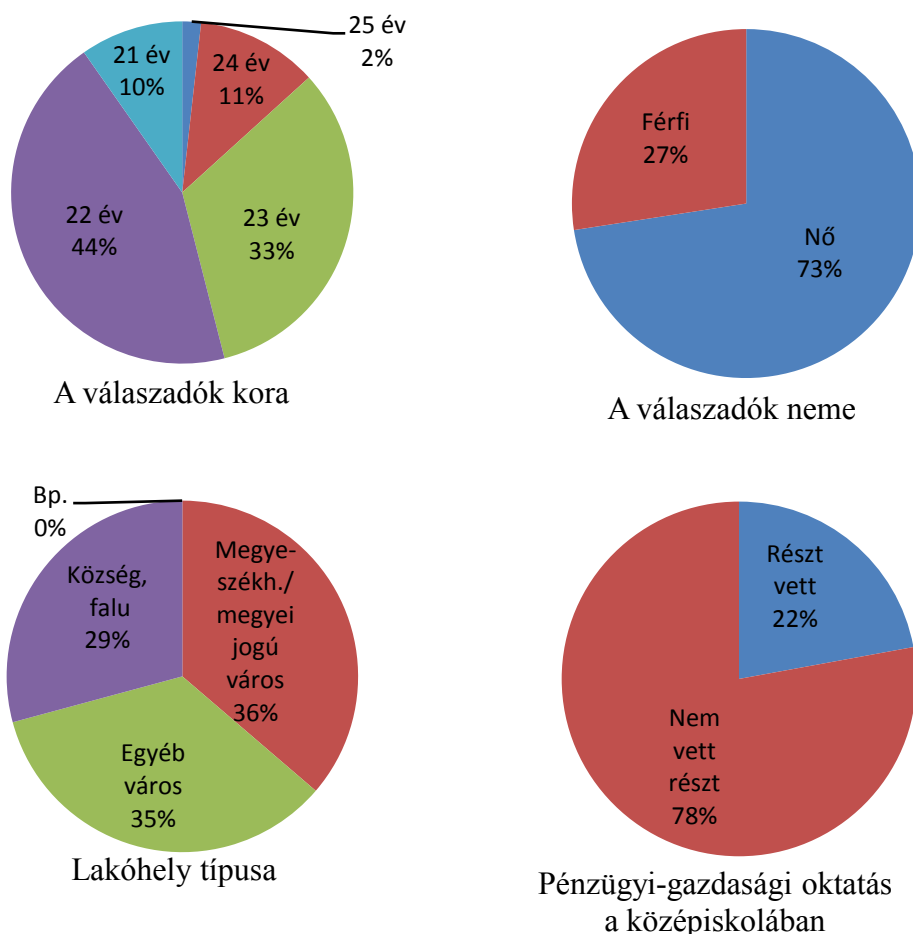
Szak	Sokaság		Minta	
	Létszám (fő)	Megoszlás (%)	Létszám (fő)	Megoszlás (%)
<i>Gazdálkodási és menedzsment</i>	115	48,94	74	65,49
<i>Nemzetközi gazdálkodás</i>	59	25,11	30	26,55
<i>Közszolgálati</i>	61	25,96	9	7,96
<i>Harmadéves, nappali tagozatos hallgatók (összesen)</i>	235	100,00	113	100,00

Forrás: Saját kutatás adatai és vizsgált kar Tanulmányi Osztályától kapott adatok

A 1. táblázatban megfigyelhető az, hogy a megkérdezettek között nagyon alacsony a közszolgálati szakos hallgatók aránya, melynek oka az, hogy a vizsgálódás időpontjában e di-

ákok számára a szorgalmi időszak már véget ért, így az ő megkeresésük nehézségekbe ütközött.

A minta kor, nem, lakóhely típusa, valamint középiskolai pénzügyi-gazdasági oktatásban való részvétel szerinti megoszlását a 3. ábra szemlélteti.

3. ábra: A minta kor, nem, lakóhely típusa, valamint középiskolai pénzügyi-gazdasági oktatásban való részvétel szerinti megoszlása

Forrás: Saját kutatás, N=113

A 3. ábrán jól látható, hogy a kiosztott kérdőíveket kitöltött hallgatók a 21 és 25 év közötti korosztályba sorolhatók. A kitöltők nagyobb része, 36%-a megyeszékhelyen, megyei jogú városban lakik, emellett 35%-uk egyéb városban, 29%-uk pedig községben, faluban él. Az általam vizsgált mintában nem fordult elő olyan hallgató, aki lakóhelye típusául a fővárost, Budapestet jelölte volna meg.

A kor és lakóhely szerinti megoszlás mellett fontos szemléltetni a válaszadók nem szerinti megoszlását is. A második diagramról könnyen leolvasható, hogy a megkérdezettek kö-

zött jóval nagyobb arányban (73%) fordultak elő a nők, annak ellenére, hogy az adott karon tanuló harmadéves, nappali tagozatos hallgatóknak közel azonos a nemek szerinti megoszlása (nő 54%, férfi 46%).³

Kutatásom szempontjából fontos továbbá annak a feltérképezése, hogy a megkérdezettek között milyen arányban fordulnak elő azok a hallgatók, akik középiskolai tanulmányaik alatt pénzügyi-gazdasági oktatásban részesültek. A 3. ábráról könnyen leolvasható, hogy a megkérdezettek között viszonylag alacsony számban és arányban (25 fő, 22%) fordultak elő az ilyen jellegű oktatásban részt vevő hallgatók.

Egy kutatás során nagyon fontos a reprezentativitás kérdése, amely azt hivatott kifejezni, hogy a sokaság jellemzőinek a megoszlása megegyezik-e a minta jellemzőinek a megoszlásával. Esetünkben a fentiek miatt a minta nem nevezhető reprezentatívnak, így általánosíthatósága korlátozott.

6.1.4. Alkalmazott elemzési módszerek

Az adatfelvételt követően került sor a begyűjtött kérdőívek kiértékelésére, amelyek eredményeit a 6.2. fejezetben ismertetem. Ahogyan arra korábban már kitértem, a kérdőív szerkesztése során igyekeztem a pénzügyi kultúra OECD által készített hármas felosztását követni, azaz a kutatásom során a pénzügyi kultúra három komponensére, a pénzügyi ismeretekre, a pénzügyi viselkedésre és a pénzügyi attitűdökre fordítottam nagyobb figyelmet. Az adatgyűjtést, az elemzést és a kódolást követően az adatokat az IBM SPSS Statistics 22 programcsomaggal elemeztem.

Az adatok elemzése során alapstatisztikákat (átlag, gyakoriság, szórás) számoltam, míg a mélyebb összefüggések feltárására egyéb, egy- és többváltozós módszereket (egymintás *t*-próba, binomiális próba, független mintás *t*-próba, keresztábra-elemzés) használtam. A pénzügyi ismereteket feltérképező kérdésekre adott válaszok aránya, a pénzügyi termék kiválasztása előtti tájékozódás, valamint a Pénzügyi Attitűd Mutató (PAM) véletlentől való szignifikáns eltérését egymintás *t*-próba segítségével vizsgáltam, míg a PAM és a nemek, valamint a középiskolában szerzett pénzügyi-gazdasági ismeretek kapcsolatát független mintás *t*-próbák segítségével elemeztem. Emellett sort kerítettem a pénzügyi ismereteket feltáró kérdésekre adott válaszok és a nemek, valamint a középiskolában szerzett pénzügyi-gazdasági tudás közötti kapcsolat keresztábra-elemzés segítségével történő vizsgálatára is.

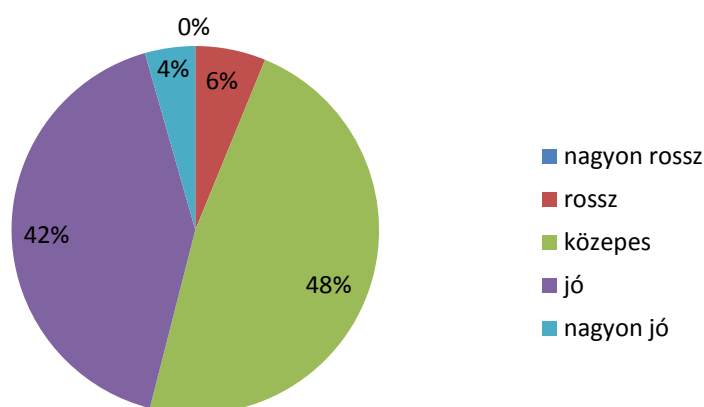
³ A vizsgált kar Tanulmányi Osztályától kapott adatok alapján saját számítás.

6.2. EREDMÉNYEK ÉS AZOK ÉRTÉKELÉSE

A kutatás eredményeinek ismertetése során a kérdések nem a kérdőívben feltett sorrendjükben követik egymást, hanem itt is igyekeztem a pénzügyi kultúra OECD által létrehozott három komponensére fókuszálni és ezt a hármas felosztást követni.

Az eredmények ismertetését a dolgozat szempontjából fontos bemelegítő kérdés elemzésével kezdem. Ennél a kérdésnél arra kértem a hallgatókat, hogy értékeljék saját pénzügyi-gazdasági ismereteiket, mivel ezt a későbbiekben összehasonlítom a kérdőív kiértékelése után kapott valós pénzügyi-gazdasági ismereteikkel.

A hallgatók vélt pénzügyi tudását egy öt fokozatú Likert-skála segítségével mértem, majd a kérdésre adott válaszok alapján alapstatisztikákat számoltam. A vélt pénzügyi tudást vizsgáló kérdésre adott válaszok megoszlását a 4. ábra segítségével szemléltetem.

4. ábra: A hallgatók vélt pénzügyi tudása

Forrás: Saját kutatás, $N=113$

Annak ellenére, hogy a megkérdezettek harmadéves közgazdász hallgatók, a 113 válaszadóból 7 úgy érzi, hogy pénzügyi-gazdasági ismeretei rosszak, illetve a kérdésre adott válaszokból kiderül, hogy a hallgatóknak közel fele közepesre ítéli ismereteit ezen a téren. A kapott adatok alapján megállapítható, hogy a hallgatók vélt pénzügyi tudásának átlaga 3,44 (a közepesnél enyhén magasabb), míg szórása 0,68.

A vélt pénzügyi tudást vizsgáló kérdésre adott válaszok gyakorisági eloszlásának a vizsgálatát követően egymintás t -próba segítségével teszteltem, hogy a kérdésre adott válaszok szignifikánsan eltérnek-e a várt értéktől, esetünkben a 3-tól. A próba alapján (2. mellék-

let) a nullhipotézis, amely szerint a kérdésre adott válaszok szignifikánsan megegyeznek a várt értékkel elutasítható ($t=6,911$; $p<0,001$), azaz a válaszok szignifikánsan eltérnek a várt értéktől, magasabbak annál, tehát a hallgatók vélt pénzügyi tudása magasabb az átlagnál.

6.2.1. Pénzügyi ismeretek

A megkérdezett diákok valós pénzügyi ismereteit hét kérdés feltételével mértem, amelyből négy gyakorlati példákon keresztül vizsgálja a fiatalok témában való jártasságát, míg a maradék három kérdés különböző pénzügyi fogalmak ismeretét tárja fel, azaz a hallgatók elméleti tudását teszteli. A pénzügyi ismeretek gyakorlati példákon keresztül való mérése során az OECD által 2010-ben lefolytatott kutatást alapul véve elsősorban a hallgatóknak az osztás, az infláció, a hozam, valamint a diverzifikáció terén való jártasságát vizsgáltam. Az elméleti kérdések kapcsán pedig próbáltam olyan fogalmakra rákérdezni, amelyek ismerete a mindennapok megalapozott pénzügyi döntései során lényeges és szükségszerű.

A 2. táblázat a hallgatók pénzügyi ismereteinek vizsgálatát szolgáló kérdésekre adott helyes vagy éppen helytelen válaszok arányát szemlélteti.

2. táblázat: A pénzügyi ismereteket célzó kérdésekre adott válaszok jellemzői

Vizsgált ismeret	Helyes választ adók száma (fő)	Helyes választ adók aránya (%)	Rossz választ adók száma (fő)	Rossz választ adók aránya (%)
<i>Osztás</i>	113	100	0	0
<i>Infláció</i>	110	97	3	3
<i>Hozam</i>	111	98	2	2
<i>Diverzifikáció</i>	95	84	18	16
<i>EBKM</i>	81	72	32	28
<i>THM</i>	90	80	23	20
<i>BEVA</i>	48	42	65	58

Forrás: Saját kutatás, $N=113$

Az osztás vizsgálatát egy nyitott kérdés segítségével végeztem el, megadva a szabad válaszadást a hallgatóknak. Ezzel szemben a diákság inflációval és hozamszámítással kapcsolatos tudásának mérését zárt kérdés feltételével hajtottam végre, elősegítve ez által a komolyabb számítások szükségessége nélküli válaszadást. Ennél a két kérdésnél a hallgatóknak lehetőségük volt a „Nem tudom” opciót megjelölni, ezt azonban egyetlen egy megkérdezett sem választotta. A többi öt kérdésnél nem volt megadva ilyen opció, ezáltal kényszerített válaszadást

értem el, ebből adódóan lehetséges valamilyen szintű torzítás. Összességében megállapítható, hogy az osztás, az infláció és a hozamszámítás területén a megkérdezett diákok ismeretei jók, hiszen a témában feltett kérdésekre a megkérdezettek jelentős része (100%, 97% és 98%) helyes választ adott.

A helyes válaszok aránya csökkent a negyedik kérdésnél, amely a diverzifikáció fogalmának az ismeretét tesztelte. A megkérdezett hallgatóknak 84%-a volt tisztában azzal, hogy többféle részvény vásárlásával csökkenteni tudjuk a részvénytőzsi befektetések kockázatát. A 2010-es OECD kutatás során a diverzifikáció fogalma eléggé ismeretlennek bizonyult, a magyar megkérdezettek jelentős része, 39%-a nem tudott erre a kérdésre helyes választ adni (Atkinson–Messy, 2012). A jelen vizsgálatba bevont hallgatók esetén tehát a fogalom ismerete terén jobb a helyzet, de ennek oka valószínűleg az, hogy a válaszadók jelentős része egyetemi éveik során már találkozott a fogalommal és tisztában van annak jelentésével.

A pénzügyi fogalmakkal kapcsolatos kérdésekre adott válaszok esetében volt a legacsonyabb a helyes feleletek aránya. A hallgatók 72%-a volt tisztában azzal, hogy az EBKM rövidítés az Egységesített Betéti Kamatlábmutatató kifejezésből származik, míg 80%-uk tudta azt, hogy minek a rövidítése a THM. A BEVA, melyet 1996-ban hoztak létre a befektetőket érő vagyoni károk kompenzálása céljából (BEVA, 2014), már kevésbé ismert fogalomnak számít a fiatalok körében. A megkérdezettek csupán 48%-a volt tisztában azzal, hogy a BEVA a Befektető-védelmi Alap rövidítése, s nem pedig Befektetés-védelmi, vagy éppen Betét-védelmi Alapot takar.

Ezt követően egymintás *t*-próba és binomiális próba segítségével megvizsgáltam, hogy a jó válaszok arányai szignifikánsan eltérnek-e a várttól (3. melléklet, 4. melléklet). Az egymintás *t*-próbák eredményeit a 3. táblázat szemlélteti.

3. táblázat: Az egymintás *t*-próbák eredményei

Kérdés	<i>N</i>	Várható érték	<i>t</i>	<i>Sig</i>
<i>Infláció</i>	113	0,25	47,626	$p<0,001$
<i>Kamatszámítás</i>	113	0,25	58,776	$p<0,001$
<i>EBKM</i>	113	0,25	10,965	$p<0,001$
<i>THM</i>	113	0,25	14,364	$p<0,001$
<i>BEVA</i>	113	0,33	2,029	$p=0,045$

Megjegyzés: *N*: elemszám, *t*: a *t*-statisztika értéke, *Sig*: szignifikancia-szint

Forrás: Saját kutatás, *N*=113

A 3. táblázatban jól láthatjuk, hogy az egymintás t -próba nullhipotézisét, amely azt mondja ki, hogy a jó válaszok arányai szignifikánsan megegyeznek a várható értékkel, valamennyi elemzés esetében elutasíthatjuk, azaz mindegyik kérdésre szignifikánsan többen válaszoltak jól, mint rosszul.

A diverzifikációra vonatkozó kérdés esetében, mivel kétértékű változóról van szó, binomiális próbát alkalmaztam az eloszlás vizsgálatához (4. melléklet). A próba nullhipotézise, amely kimondja, hogy a vizsgált változó eloszlása megegyezik a feltételezett eloszlással, azaz esetünkben a jó és rossz válaszok aránya 0,5-0,5, a vizsgálat alapján egyértelműen elutasítható ($p < 0,001$, $N=113$). Tehát megállapíthatjuk, hogy e kérdés esetében is szignifikánsan többen válaszoltak jól, mint rosszul.

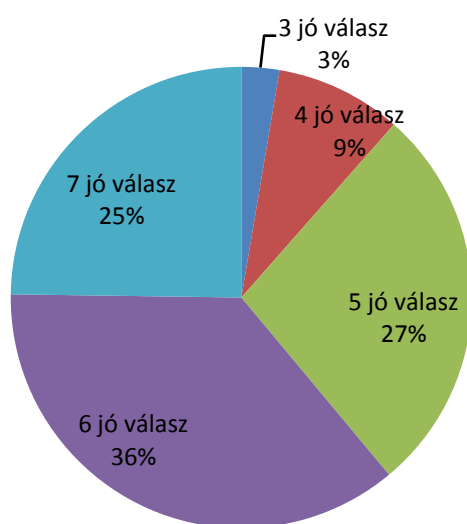
Kutatásom során egymintás t -próba segítségével azt is megvizsgáltam, hogy a valós pénzügyi tudást feltérképező kérdésekre adott helyes válaszok száma szignifikánsan eltér-e a várt értéktől, azaz a 3,5-től (5. melléklet). Az elemzés alapján az egymintás t -próba nullhipotézise, amely kimondja, hogy a helyes válaszok száma megegyezik a várt értékkel, elutasítható, azaz esetünkben a helyes válaszok pontszáma szignifikánsan magasabb a várt értéknél, tehát a hallgatók pénzügyi tudása szignifikánsan magasabb, mint ha véletlenszerűen válaszoltak volna.

Azon hallgatók arányát, akik a pénzügyi ismereteket célzó kérdések közül 0–7 db-ot hibátlanul válaszoltak meg, az 5. ábra szemlélteti. A pénzügyi ismeretek átlaga a hallgatók körében 5,72 (szórás: 1,022), ami pedig nagyon jónak számít a maximálisan szerezhető 7 pont-hoz képest. A pénzügyi ismeretek legalacsonyabb pontszáma 3 lett, ez is csupán három válaszadó esetében fordult elő. Az viszont pozitívnak tekinthető, hogy a maximális 7 pontot 28 hallgatónak, azaz a válaszadók közel 25%-ának sikerült elérnie.

A valós pénzügyi ismeretek vélt pénzügyi ismeretekkel való összevetéséhez a helyesen megválaszolt kérdések számát célszerű ötfokozatú skálára alakítani. Azon hallgatók, akik csak 0 vagy 1 feladatra adtak helyes választ, 1, akik 2 feladatra, 2, akik 3 vagy 4 feladatra, 3, akik 5 feladatra, 4, akik pedig 6 vagy 7 feladatra válaszoltak helyesen, 5 pontot kapnak pénzügyi ismereteikre. Ezzel a valós pénzügyi tájékozottság egyfajta összetett mutatóját alkottuk meg. Így átkódolva a helyes válaszok számát, a hallgatók valós pénzügyi ismereteit célzó kérdések kiértékelését követően arra a megállapításra jutottam, hogy a megkérdezettek jelentős része alulértékeli pénzügyi tudását. Ugyanis míg a vélt pénzügyi ismeretek átlaga ötfokozatú skálán 3,44 volt (szórás: 0,68), addig a valós ismeretek átlaga az új, ötfokozatú skálán 4,49 (szórás: 0,69). Ezt követően páros mintás t -próba segítségével megvizsgáltam, hogy a korábban ismertetett vélt, illetve a valós pénzügyi ismeretek átlagai szignifikánsan különböz-

nek-e egymástól. A próba elvégzését követően (6. *melléklet*) annak nullhipotézise, amely szerint a vizsgált átlagok megegyeznek, $p < 0,001$ mellett elvethető, azaz a vizsgált változók átlagai különböznek egymástól. Kijelenthetjük tehát, hogy a hallgatók valós pénzügyi ismeretei szignifikánsan magasabbak, mint a vélt ismeretei.

Ezt a következtetést szemléletesen jellemzi az is, hogy a vélt pénzügyi tudás vizsgálata során a hallgatóknak csupán 46%-a jelölte jónak vagy nagyon jónak a pénzügyi-gazdasági ismereteit, ezzel szemben a valós pénzügyi ismereteket felmérő kérdéseket a diákok 61%-a hibátlanul vagy éppen egyetlen hibával megválaszolta (5. *ábra*).

5. ábra: A hallgatók valós pénzügyi tudását mérő kérdésekre helyesen válaszolók aránya

Forrás: Saját kutatás, $N=113$

Végezetül sort kerítettem a pénzügyi ismeretek feltárását célzó kérdésekre adott helyes vagy éppen helytelen válaszok és a nemek, valamint a középiskolában szerzett pénzügyi-gazdasági ismeret közötti kapcsolat kereszttábla segítségével történő elemzésére. Első lépésként megvizsgáltam, hogy van-e valamilyen összefüggés az egyes változók között, amelyre tökéletesen alkalmas a Pearson-féle Khi-négyzet mutató, valamint a változók közötti összefüggés meglétét támasztja alá a Phi mutató is (7. *melléklet*). Az elemzés eredményeit a 4. *táblázat* is szemlélteti.

A táblázatban jól látható, hogy a Khi-négyzet próba nullhipotézisét, amely kimondja, hogy a változók között nincs összefüggés, 0,05%-os szignifikancia-szinten nem utasíthatjuk el egy esetben sem, tehát a pénzügyi ismeret szintje, valamint a nemek és a középiskolában

szerzett pénzügyi-gazdasági ismeret között nincs kapcsolat. Mindezt megerősíti a Phi együtt-ható is.

A hallgatók pénzügyi ismeretének szintjéről megállapítható, hogy az országos átlaghoz képest nem nagy eltérést mutat, hiszen az OECD kutatás egyik fő megállapítása az, hogy habár a magyarok pénzügyi ismeretei nemzetközi tekintetben átlag feletti, egyes pénzügyi fogalmak terén súlyos hiányosságok mutatkoznak (MNB, 2012a). A jelen kutatás mintájában szereplő diákok többsége a pénzügyi ismeretek vizsgálatát célzó kérdésekre ugyan helyes választ adott, meglepő azonban az, hogy a pénzügyi-gazdasági képzésben való részvétel ellenére is nagyon sokan vannak azok, akik nincsenek tisztában a THM vagy éppen az EBKM fogalmával.

4. táblázat: Pénzügyi ismeretet célzó kérdésre adott válaszok és a nemek, valamint a középiskolában szerzett pénzügyi-gazdasági ismeret kapcsolata

Kérdés	N	χ^2	Sig	Phi	Sig
<i>Infláció – nemek</i>	113	1,165	0,280	-0,102	0,280
<i>Infláció – középiskola</i>	113	0,876	0,349	0,088	0,349
<i>Kamatszámítás – nemek</i>	113	0,521	0,470	0,068	0,470
<i>Kamatszámítás – Középiskola</i>	113	0,608	0,435	0,073	0,435
<i>Diverzifikáció – nemek</i>	113	2,865	0,091	-0,159	0,091
<i>Diverzifikáció – középiskola</i>	113	0,00	0,991	-0,001	0,991
<i>EBKM – nemek</i>	113	2,742	0,098	-0,156	0,098
<i>EBKM – középiskola</i>	113	1,183	0,277	-0,102	0,277
<i>THM – nemek</i>	113	0,304	0,581	-0,052	0,581
<i>THM – középiskola</i>	113	0,944	0,331	0,091	0,331
<i>BEVA – nemek</i>	113	0,248	0,618	0,047	0,618
<i>BEVA – középiskola</i>	113	0,551	0,458	-0,070	0,458

Megjegyzés: χ^2 : a χ^2 -statisztika értéke, Phi: a Phi-érték, Sig: szignifikancia-szint

Forrás: Saját kutatás

6.2.2. Pénzügyi viselkedés

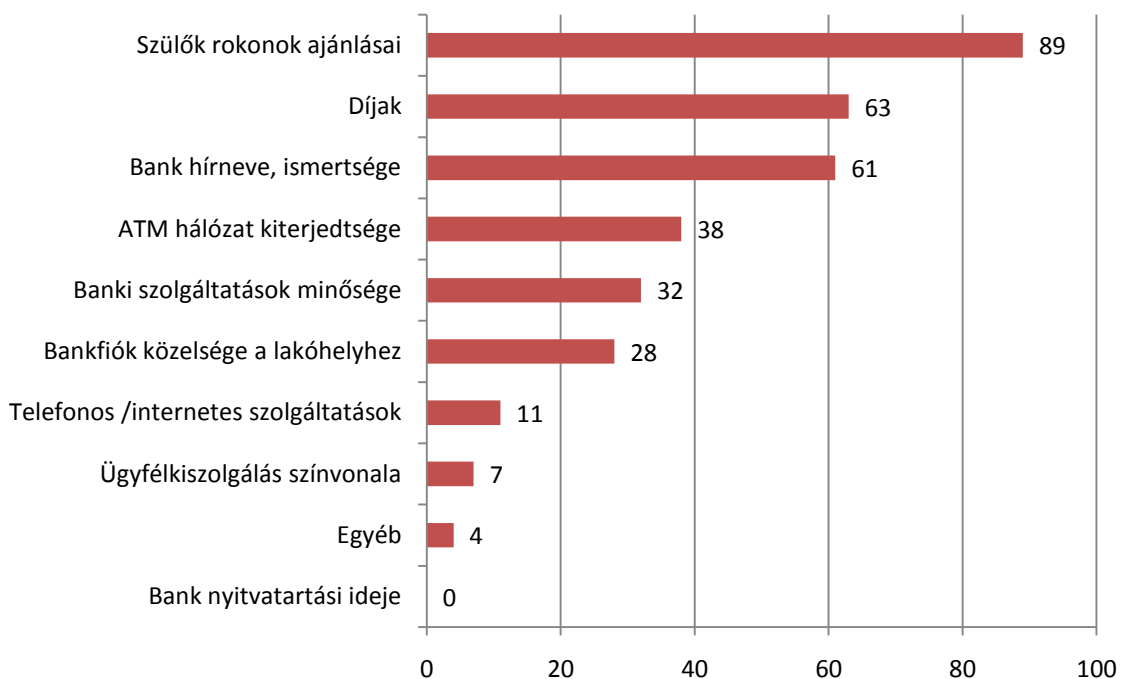
A pénzügyi viselkedés a pénzügyi kultúra egyik fontos eleme, amely hatással van az egyén pénzügyi jólétére (MNB, 2012a). A pénzügyi viselkedés egyes pozitív magatartásformái, mint például a kiadások megtervezése vagy éppen a pénzügyi termékek kiválasztása előtti

alapos tájékozódás fokozzák a pénzügyi jólétet, ezzel szemben vannak olyan viselkedésmódok is, úgy mint a túlzott és indokolatlan hitelfelvétel, amelyek a pozitív magatartásformákkal ellentétes módon hatnak erre a jólétre (Atkinson–Messy, 2012). Dolgozatomban a hallgatók pénzügyi viselkedését 11, négy különböző témában feltett kérdéssel vizsgáltam, melyek a következők: bankválasztást befolyásoló szempontok, megtakarítások, hitelfelvétel, valamint pénzügyi termék kiválasztása előtti tájékozódás.

Az első három kérdéssel a hallgatók bankválasztásának szempontjait szerettem volna felmérni, ehhez azonban tudnunk kell, hogy a válaszadó rendelkezik-e egyáltalán bankszámlával, melyet a nyolcadik kérdés hivatott ellenőrizni. A kérdésre adott válaszokból kiderül, hogy a hallgatók jelentős része, azaz 98%-a rendelkezik bankszámlával és csupán 2%-uknak nincs egyetlen banknál sem számlája. Ezt követően pedig arra voltam kíváncsi, hogy a diákok mióta állnak személyesen is kapcsolatban az általuk választott pénzintézettel, azaz mióta rendelkeznek bankszámlával. A kérdésekre adott válaszokból kiderült, hogy a bankszámlával rendelkező hallgatók többsége, 68%-a már általános iskola óta kapcsolatban áll valamelyik pénzintézettel, tehát az ő számlanyitását nagy valószínűséggel szüleik kezdeményezték. Ezzel szemben a hallgatóknak 10 és 22%-a nyilatkozta azt, hogy bankszámláját középiskolai vagy egyetemi tanulmányait megelőzően nyitotta, amely viszont elég meglepőnek bizonyul egy olyan világban, ahol a fiatalok már gyerekkoruktól kezdődően a pénzintézetek ügyfélkörének meghatározó részét alkotják.

Ezzel el is jutottam a hallgatók bankválasztását befolyásoló szempontokat vizsgáló kérdéshez. A válaszadóknak egy zárt kérdés keretében 10 alternatíva közül kellett kiválasztaniuk azt a három legfontosabb szempontot, amely a számlanyitást megelőzően a bankválasztásukat nagymértékben befolyásolta. A hallgatók számlanyitást megelőző bankválasztásának szempontjait az 6. ábra szemlélteti.

A folyószámlával rendelkező hallgatók körében majdnem mindenki (77%) azt a bankot választotta, amelyet szülei, ismerősei ajánlottak neki. A második és a harmadik legfontosabb választási szempont a bank által kiszabott díjak (56%) és a bank hírneve, ismertsége (54%). Ez utóbbi szempont valószínűleg azért ennyire fontos a válaszadóknak, mivel a biztonságot garantálja, azt, hogy az adott bank feltételezhetően nem megy csődbe. A 2006-os MNB kutatáshoz képest nem sokat változott a helyzet, hiszen a válaszadók közül a legtöbben (64%) ott is a szülők, rokonok ajánlásait jelölték meg mint a bankválasztást leginkább befolyásoló tényezőt, az ezt követő szempontok tekintetében azonban eltérés figyelhető meg, hiszen a megkérdezettek számára a második és a harmadik legfontosabb szempont 2006-ban a banki szolgáltatások minősége, valamint az ügyfélszolgálat színvonala volt (MNB, 2006a).

6. ábra: A bankválasztást befolyásoló tényezők (fő)

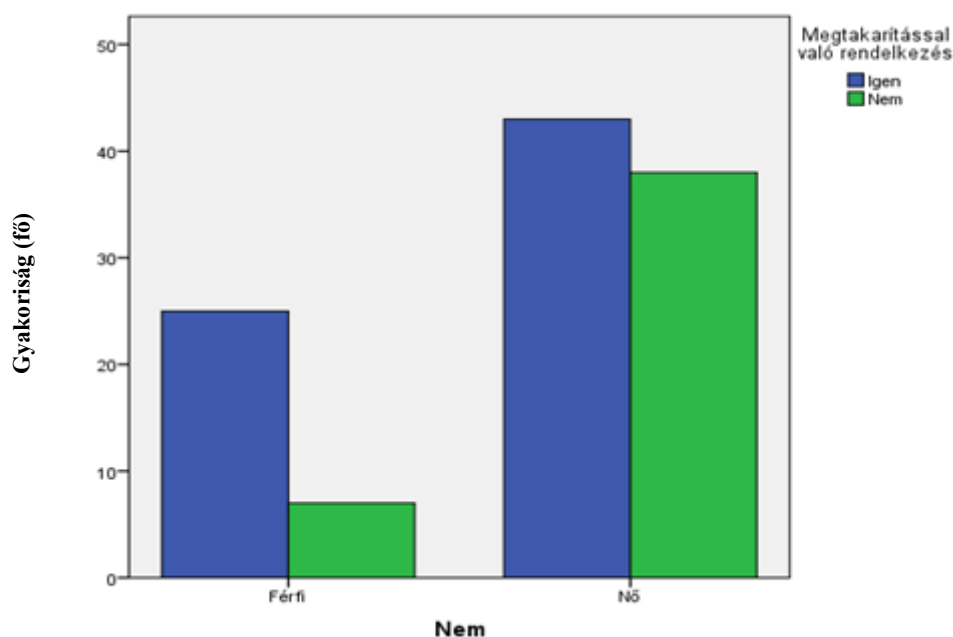
Forrás: Saját kutatás, $N=113$

A pénzügyi viselkedés egyik módja, az aktív megtakarító magatartás növeli a pénzügyi jólétet, ezért a pénzügyi kultúra szempontjából ennek a területnek a vizsgálata is igen fontos. Éppen ezért a kutatásom során megkérdeztem a hallgatókat, hogy rendelkeznek-e valamilyen megtakarítással, majd a kérdésre adott válaszokat és a nemek kapcsolatát keresztábra-elemzés segítségével vizsgáltam.

Első lépésként megnéztem, hogy van-e összefüggés a változók között. Erre a kérdésre a Pearson-féle Khi-négyzet mutató adja meg a választ (Sajtos–Mitev, 2007), amelyet a 8. melléklet szemléltet. A Khi-négyzet nullhipotézise kimondja, hogy a becült és mért adatok megegyeznek, azaz nincs összefüggés a két változó között. A Khi-négyzet értéke 6,001, az ehhez tartozó szignifikancia-szint pedig 0,014, ami azt jelenti, hogy 95%-os biztonsági szint mellett a nullhipotézist elvetjük, tehát a két változó között összefüggés van.

A két változó közötti kapcsolat meglétét a Phi együttható is alátámasztja (8. melléklet), amely 2*2-es táblák esetében nagyon erős statisztika (Sajtos–Mitev, 2007). Az együttható szignifikanciája esetünkben 0,014, ami megerősíti a változók közötti összefüggés meglétét.

A 7. ábra a keresztábra-elemzés eredményeit szemlélteti:

7. ábra: A válaszadók neme és a megtakarítással való rendelkezés közötti kapcsolat (fő)

Forrás: Saját kutatás, N=113

A fentebb elvégzett keresztábra-elemzés eredményei alapján tehát megállapítható, hogy a válaszadók neme és a megtakarítással való rendelkezés szignifikánsan összefügg egymással. A 8. melléklet jól szemlélteti, hogy a megtakarítással való rendelkezés inkább jellemző a férfiak körében, hiszen a megkérdezett férfiak 78,1%-ának volt valamilyen megtakarítása, míg ugyanez a nőknek csupán 53,1%-át jellemzi. Azaz összességében megállapítható, hogy a férfiak körében a megtakarítási hajlandóság nagyobb, mint a nők esetében a vizsgált mintán.

A megtakarításokkal rendelkezők 50%-a passzív megtakarító, azaz megtakarításait otthon őrzi, rokonok gondjaira bízva vagy éppen folyószámlán tarja, ami pedig nem minősül aktív megtakarító magatartásnak, hiszen könnyen előfordulhat, hogy a megtakarítás automatikusan állt elő, mégpedig annak következtében, hogy a hallgató bevételei meghaladták kiadásait. Ezzel szemben az aktív megtakarítók között mind a férfiak, mind pedig a nők főként megtakarítási számlákon (84%) tartják a pénzüket, és csak nagyon kicsi azoknak az aránya (16%), akik befektetési terméket vásároltak, holott azzal nagyobb nyereség érhető el.

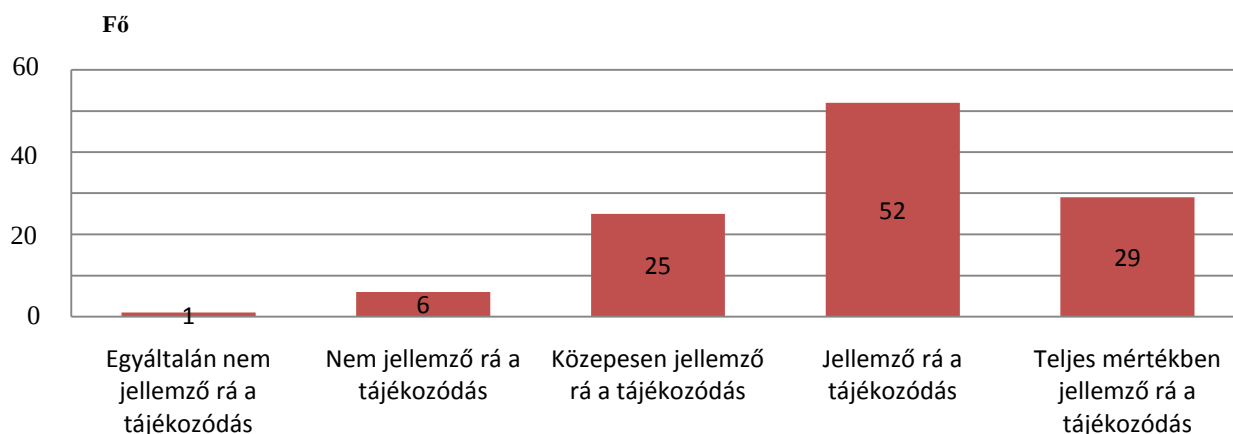
A megtakarítások terén nem mutatkoznak jelentős eltérések a korábban elvégzett kutatásokhoz képest, hiszen a 8. mellékletben jól látható, hogy az általam megkérdezett hallgatók 60%-a rendelkezik megtakarítással, míg a 2010-es OECD kutatás során ez az arány 50% volt (GfK, 2011).

A pénzügyi viselkedés további pozitív magatartásformája a megtakarítás mellett a pénzügyi termékek, szolgáltatások kiválasztása előtti tájékozódás. Ha az egyén megfontolt döntést igyekszik hozni a pénzügyi termék kiválasztását megelőzően, így felméri a piacot, vagy választását megelőzően független tanácsadó segítségét kéri, akkor nagyobb eséllyel választ olyan terméket, amely számára a legmegfelelőbb, illetve sokkal kisebb az esélye annak, hogy csalás vagy megtévesztés áldozatává válik (Atkinson–Messy, 2012).

A pénzügyi termékek kiválasztása előtti tájékozódás hallgatók által megítélt fontosságát egy Likert-skála segítségével mértem. A diákoknak arra a kérdésre kellett válaszolniuk, hogy mennyire szoktak tájékozódni egy pénzügyi termék vagy szolgáltatás kiválasztása előtt.

A pénzügyi termékek kiválasztása előtti tájékozódást vizsgáló kérdésre adott válaszok eredményeit a 8. ábrával szemléltetem.

A hallgatók válaszaiból kiderült, hogy jelentős részük, 72%-uk igyekszik gondosan mérlegelni a választás előtt, míg egészen kicsi részük az, akinél megfigyelhető az aktív piaci részvétel hiánya (6%), azaz akikre nem jellemző a pénzügyi termékek kiválasztása előtt a piac felmérése vagy éppen független információ beszerzése.

8. ábra: A pénzügyi termékek kiválasztása előtti tájékozódás

Forrás: Saját kutatás, $N=113$

Ezt követően egymintás t -próba segítségével megvizsgáltam, hogy a hallgatók által adott válaszok szignifikánsan eltérnek-e a várt értéktől, azaz a 3-tól. A próba eredményeit a 9. *melléklet* szemlélteti. Az elemzés alapján elmondható, hogy 5%-os szignifikancia-szint mellett a nullhipotézist elutasíthatjuk, azaz a pénzügyi termékek kiválasztása előtti tájékozódást vizsgáló kérdésre adott válaszok szignifikánsan eltérnek a várt értéktől.

A hallgatók e téren tanúsított magatartása az „átlaghoz” képest sokkal tudatosabbnak nevezhető, hiszen a 2010-es OECD kutatás eredményei alapján a megkérdezettek csupán körülbelül 5%-a vallott arról, hogy körülnéz a piacon egy-egy pénzügyi termék kiválasztása előtt (Atkinson–Messy, 2012).

A pénzügyi viselkedés egyik negatív magatartásformája, amely kedvezőtlen hatással van az egyén pénzügyi jólétére, a meggondolatlan hitelfelvétel. A kérdőív segítségével a diákok hitelekhez való viszonyát két kérdés feltételével vizsgáltam. A válaszokból kiderült, hogy a megkérdezett 113 diákból csupán 11 rendelkezik valamilyen hitellel, valamint arra a kérdésre, hogy vennének-e fel hitelt a mindennapi kiadásaik fedezésére, csupán 4 hallgató válaszolt igennel. Az országos átlaghoz képest e területen sem figyelhető meg jelentős eltérés, hiszen 2010-ben a válaszadók csupán 14%-a nyilatkozott arról, hogy hitelfelvételhez folyamodik, amennyiben a bevételei nem fedezik a kiadásait (Atkinson–Messy, 2012). Ez jó jelnek tekinthető, hiszen a fejlett pénzügyi kultúrával rendelkező egyének nem vesznek fel hitelt az alapvető fogyasztási cikkek beszerzésére, úgy mint az élelmiszer vagy közüzemi szolgáltatások, ugyanis veszélyes az alapvető életvitelhez szükséges termékeket hitelből finanszírozni (Atkinson–Messy, 2012).

A pénzügyi viselkedés vizsgálata alapján tehát összességében megállapítható, hogy az adott egyetem közgazdász hallgatói az „átlagos” fiatalokhoz képest csupán egyetlen téren tanúsítanak tudatosabb magatartást, mégpedig a pénzügyi termékek és szolgáltatások kiválasztása előtti tájékozódás terén, míg a megtakarítások, a hitelfelvétel, valamint a bankválasztás előtti tájékozódás szempontjából tanúsított magatartásuk közel azonos az „átlagos” fiatalok magatartásával.

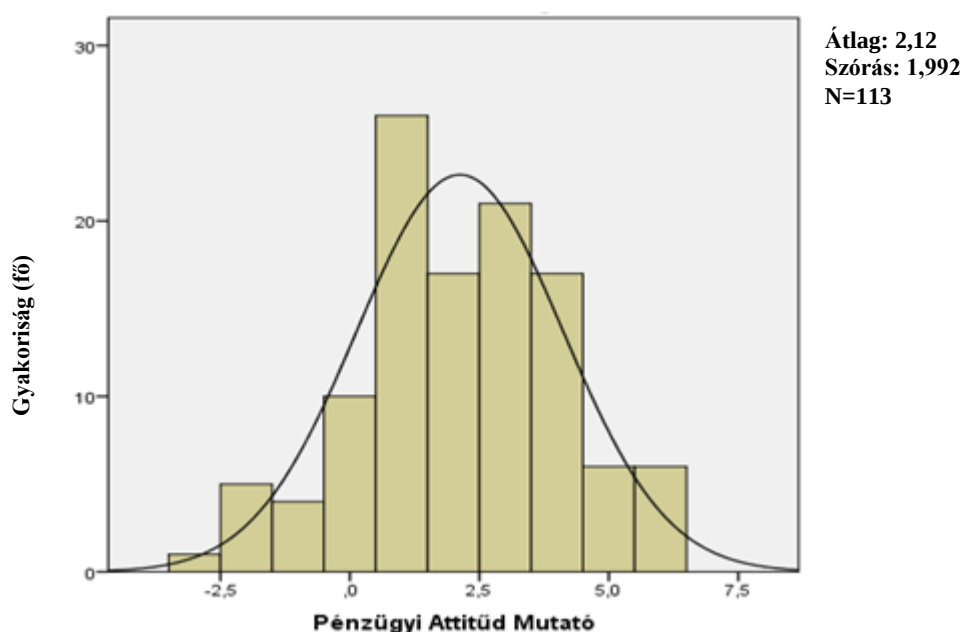
6.2.3. Pénzügyi attitűdök és preferenciák

Az emberek pénzügyekhez kapcsolódó ismereteinek megszerzése már gyermekkorban elkezdődik. A pénz használatának elsajátítása a közös családi vásárlások, valamint a saját zsebpénzzel való gazdálkodás segítségével történik. A fiatalok ezen tanulási folyamat következtében a pénzhez különféle attitűdöket párosítanak, amelyek aztán idősebb korukban nagymértékben befolyásolják pénzkezelési szokásaikat (Nagy–Tóth, 2012).

Ahogy az azt a dolgozat második fejezetében már kifejtettem, az attitűdök és preferenciák szintén fontos részét képezik a pénzügyi kultúrának. Atkinson és Messy (2012) ezt a következő módon magyarázza: ha az egyén negatív attitűdöt mutat a jövője érdekében történő megtakarításokkal szemben, akkor nagyon kicsi az esélye annak, hogy megtakarító magatartást tapasztalunk a részéről.

Az általam készített kérdőívben három skálázott kérdés segítségével mértem a hallgatók pénzügyi attitűdjeit. A válaszadóknak tehát egytől ötig terjedő Likert-skálán kellett értékelniük, hogy mennyire értenek egyet a pénzhez, illetve a megtakarításokhoz kapcsolódó állításokkal. Az adatok elemzését megelőzően a kapott értékeket -2, -1, 0, +1, +2 értékekkel kódoltam, még pedig úgy, hogy az 1-es értékhez (egyáltalán nem ért vele egyet) rendeltem a +2-es értéket, míg az 5-ös értékhez (teljes mértékben egyetért vele) pedig a -2-es értéket, jelezve ezáltal az irányultságot. Ezután a három kérdésre adott válaszok alapján létrehoztam az összesített Pénzügyi Attitűd Mutatót (PAM), amely -6-tól +6-ig vehet fel értékeket, ahol +6 a pénzhez és a megtakarításokhoz való teljesen pozitív hozzáállást, míg -6 a pénzhez és megtakarításokhoz való teljesen negatív hozzáállást jelenti.

Az elemzés során egymintás *t*-próba segítségével a PAM eloszlását is vizsgáltam (10. melléklet). A próba elvégzését követően arra a megállapításra jutottam, hogy a mutató eloszlása szignifikánsan eltér a várt értéktől, azaz a 0-tól, magasabb annál, ebből adódóan egyértelműen kijelenthető, hogy a hallgatókat inkább pozitív pénzügyi attitűd jellemzi, mint sem negatív. Mindezt bizonyítja a 9. ábra is, amely a Pénzügyi Attitűd Mutató gyakorisági eloszlását szemlélteti. Az ábráról könnyen leolvasható, hogy a válaszadók Pénzügyi Attitűd Mutatójának átlaga 2,12, amely megerősíti az egymintás *t*-próba alapján levont következtetéseket.

9. ábra: A válaszadók Pénzügyi Attitűdjének Mutatója

Forrás: Saját kutatás, N=113

A PAM normális eloszlású, ezt alátámasztják a ferdeségi és csúcsossági mutatók is (11. *melléklet*), amelyek nem haladják meg a -1-et. Sajtos–Mitev (2007) szerint, amennyiben a mutatók értéke meghaladja a +1 vagy -1 értéket, akkor ez azt jelenti, hogy az adott eloszlás különbözik a normál eloszlástól” (Sajtos–Mitev, 2007, 95. o.).

A PAM vizsgálata során arra is kíváncsi voltam, hogy van-e valamilyen kapcsolat a PAM különböző értékei valamint a nemek csoportjai és a középiskolában szerzett pénzügyi-gazdasági ismeret között. Ennek megállapítására tökéletesen alkalmas a független mintás *t*-próba, ahol a nullhipotézis az, hogy a nők és a férfiak Pénzügyi Attitűd Mutatójának az átlaga megegyezik. Ahhoz, hogy a független mintás *t*-próbát alkalmazni tudjuk, három feltételnek kell teljesülnie. Egyrészt a függő változónak normál eloszlásúnak kell lennie, ezt a feltételt a fentiekben már igazoltam, másrészt a „függő változónak azonos szórással kell rendelkeznie a független változó különböző szintjei mellett” (Sajtos–Mitev, 2007, 166. o.), azaz a varianciahomogenitásnak teljesülnie kell, harmadrészt pedig a mintáknak függetleneknek kell lenniük.

A varianciahomogenitás vizsgálatát a Levene-teszt segítségével végezzük. A 12. *számú mellékletben* láthatjuk a PAM és a nemek szerint elvégzett Levene-tesztet, ahol a Levene-statisztika értéke alacsony (0,283), míg a szignifikancia szint magas (0,596), így a nullhipotézist, amely azt mondja ki, hogy a szórások egyenlők, megtartjuk, azaz a szóráshomogenitás teljesül. Emellett a minták függetlensége is teljesül. A feltételek vizsgálatát követően tehát végrehajtottam a próbát. A független mintás *t*-próba szerint a nullhipotézist nem vethetjük el ($p=0,475$), tehát az elemzés alapján a kategóriaátlagok megegyeznek, azaz nincs szignifikáns eltérés a nők és a férfiak Pénzügyi Attitűd Mutatójának az átlagai között. Mind a férfiakra, mind pedig a nőkre inkább jellemző a pozitív pénzügyi attitűd, mint a negatív.

Ezt követően került sor a Pénzügyi Attitűd Mutató és középiskolában szerzett pénzügyi-gazdasági ismeret vizsgálatára (13. *melléklet*). A Levene-statisztika értéke ebben az esetben 0,060, míg az ehhez tartozó szignifikancia-szint 0,806, tehát a szóráshomogenitás teljesül a két változó között, azaz nyugodtan elvégezhetjük a próbát. A független mintás *t*-próba szerint ($p=0,504$) a nullhipotézist itt is megtartjuk, tehát a kategóriaátlagok ebben az esetben is azonosak. Ez alapján pedig megállapítható, hogy a középiskolai pénzügyi-gazdasági oktatásban részesülők Pénzügyi Attitűd Mutatójának átlaga megegyezik a hasonló jellegű középiskolai oktatásban nem részesülő hallgatók Pénzügyi Attitűd Mutatójának átlagával. Ezt úgy értékelhetjük, hogy a fiatalok pénzügyi-gazdasági oktatását még akár 18 évesen sem késő elkezdni.

A hallgatóknak a pénzhez való viszonyát egy nyitott kérdés feltételével is teszteltem. Arra voltam kíváncsi, hogy ha minden erőfeszítés nélkül hozzájutnának 2 millió forinthez, mit kezdenének vele. A válaszokból kiderül, hogy a diákok többsége hosszabb távon gondolkodik, hiszen a megkérdezettek 60%-a a rendelkezésére bocsátott összeget befektetné, családi vállalkozást alapítana, befektetési terméket vásárolna vagy éppen megtakarítási számlán helyezné el. Ezzel szemben akadtak olyan válaszok is, amelyek a diákok pénzzel kapcsolatos meggondolatlan döntéshozataláról, rövid távú gondolkodásáról tesznek tanúbizonyságot. Az ehhez hasonló válaszok közül a legelgondolkodtatóbbak a következők voltak:

„Felraknám egy meccsre Tippmixen, hogy megtriplázzam.”

„Betenném egy borítékba otthon és gyűjtenék még hozzá.”

A kérdésekre adott válaszokból összességében arra következtethetünk, hogy néhány kivételtől eltekintve a hallgatók jelentős része a hosszú távú biztonságot helyezi előtérbe, azaz nem rövid távon gondolkodik, előtérbe helyezve éppen aktuális vágyait. Az általam vizsgált közgazdász hallgatók attitűdjei tehát a 2010-es OECD kutatáshoz hasonlóan átlag feletti értéket mutatnak, ettől függetlenül azonban a pénzügyi viselkedés keretében vizsgált megtakarító magatartásuk mást mutat. Összességében tehát megállapítható, hogy a fiatalságnak még lenne hová fejlődnie a megtakarítási hajlandóság téren.

7. KÖVETKEZTETÉSEK ÉS JAVASLATOK

A dolgozat keretében elvégzett kutatásom eredményei alátámasztják a pénzügyi kultúra terén folytatott korábbi vizsgálódások megállapításait, mely szerint a fiatalok pénzügyi kultúrájában a számtalan fejlesztés ellenére továbbra is jelentős hiányosságok mutatkoznak.

A szekunder adatgyűjtést követően primer kutatásomat egy hazai egyetem gazdaságtudományok képzési területen működő karán tanuló harmadéves, alapszakos, nappali tagozatos hallgatóinak körében végeztem, majd az adatok feldolgozása után kapott eredményeket összevetettem a pénzügyi-gazdasági képzésben nem részesülő, „átlagos” fiatalok körében elvégzett hasonló jellegű kutatások eredményeivel. Jelen fejezetben a korábban már részletesen ismertetett kutatásom fontosabb eredményeinek összefoglalására, illetve azok alapján következtetések levonására és javaslatlételre kerül sor.

A hallgatók pénzügyi ismeretének szintjét hét kérdés feltételével vizsgáltam, amelyek egyik része gyakorlati, másik része elméleti példákon keresztül vizsgálta a diákok pénzügyek terén való jártasságát. A gyakorlati tudást vizsgáló kérdések estében megállapítottam, hogy a hallgatók jelentős része birtokában van a mindennapi pénzügyi döntésekhez szükséges matematikai tudásnak, az elméleti kérdések azonban már kemény diónak bizonyultak a számukra. Elszomorító az a tény, hogy a pénzügyi-gazdasági képzésben nap mint nap részt vevő hallgatók jelentős része nincs tisztában az olyan mindennapi pénzügyi fogalmak jelentésével, mint például a THM vagy a BEVA.

A pénzügyi ismeretek vizsgálata során világossá vált számomra, hogy a hallgatók jelentős része alulértékeli pénzügyi-gazdasági ismereteit, mindezt pedig bizonyítják az egymintás, valamint páros mintás t -próbák segítségével elvégzett elemzések is.

A pénzügyi ismeretek szintjével kapcsolatban egyértelműen megállapítható, hogy a harmadéves közgazdász hallgatók ezen ismeretének szintje az országos átlaghoz képest nem mutat nagy eltérést, hiszen már a korábbi kutatások is rávilágítottak arra, hogy a fiatalok pénzügyi ismeretei habár átlag feletti, egyes pénzügyi fogalmak terén még mindig jelentős hiányosságok mutatkoznak.

A pénzügyi kultúra következő fontos alkotóelemének, a pénzügyi viselkedésnek a vizsgálata 11, négy különböző témában feltett kérdés segítségével történt. A bankválasztás szempontjait vizsgáló kérdésre adott válaszok összegzését követően megfogalmaztam, hogy a hallgatók e téren való döntését a 2006-os MNB kutatáshoz hasonlóan még mindig nagyban befolyásolja a szülők, rokonok ajánlása, tanácsa.

A pénzügyi viselkedés keretében igyekeztem feltérképezni a hallgatók megtakarítással és hitelfelvétellel kapcsolatos magatartását. A megtakarításokkal kapcsolatban összességében elmondható, hogy mind a közgazdász hallgatók, mind pedig az ország fiatalságának körében a jelenlegi demográfiai és munkaerő-piaci viszonyokat figyelembe véve annak szintje még mindig nem kielégítő. Kutatásom során keresztábra-elemzés segítségével azt is sikerült megállapítanom, hogy a vizsgált mintában a férfiak körében szignifikánsan magasabb a megtakarításokkal rendelkezők aránya, mint a nők körében.

A hitelfelvétellel kapcsolatban pozitív megállapításra jutottam, ugyanis mind a diákok, mind pedig az „átlagos” fiatalok körében rendkívül alacsony a hitelekkel rendelkezők aránya. Emellett az is pozitívumnak tekinthető, hogy a fiatalság egészének jelentős része nyilatkozott arról, hogy nem venne fel hitelt a mindennapi kiadásai fedezésére.

A hallgatóknak a pénzügyi viselkedés keretében vizsgált megtakarítással és hitelfelvétellel kapcsolatos magatartása nem mutat eltérést az „átlagos” fiatalokéhoz képest, a pénzügyi termékek kiválasztása előtti tájékozódás esetében azonban egészen más a helyzet. A kutatás célcsoportjául választott diákok e téren tapasztalt magatartásáról egymintás *t*-próba alapján megállapítható, hogy átlag feletti, jelentős részük számolt be ugyanis arról, hogy alaposan körbenéz a piacon egy-egy pénzügyi termék vagy szolgáltatás kiválasztását megelőzően, míg a pénzügyi-gazdasági képzésben részt nem vevő fiatalok körében nagy arányban figyelhető meg az aktív piaci részvétel hiánya.

A diákok pénzügyekkel kapcsolatos attitűdjeit három skálázott állítás segítségével vizsgáltam, amelyek a hallgatók pénzhez való viszonyát igyekeztek feltérképezni. A kérdésekre adott válaszok alapján létrehoztam a Pénzügyi Attitűd Mutatót (PAM), majd független mintás *t*-próba segítségével vizsgáltam a mutató értékei valamint a nemek és a középiskolában szerzett pénzügyi-gazdasági ismeretek közötti kapcsolatot. Az elemzés során azonban semmilyen összefüggést nem tapasztaltam e változók között, azaz a férfiak és a nők azonos pénzügyi attitűddel jellemezhetők, illetve a középiskolában szerzett pénzügyi ismeretek nem javítják a mintába került fiatalok pénzügyi attitűdjét.

A kutatás felhívja a figyelmet arra, hogy ugyan mind a gazdasági szakos egyetemista diákok, mind pedig az „átlagos” fiatalok megtakarításokkal kapcsolatos attitűdjei átlag feletti értéket mutatnak, de a pénzügyi viselkedés keretében vizsgált megtakarító magatartásuk ezt nem tükrözi.

A legnagyobb változásra tehát a fiatalság megtakarítási hajlandóságának a területén lenne szükség, hiszen a kutatásokból kiderült ugyan, hogy többségük már most is tudatosan a jövőt szem előtt tartva takarékoskodik, de ez az arány még mindig alacsonynak mondható, fő-

leg egy olyan világban, ahol a mai fiatalok már egyáltalán nem lehetnek biztosak abban, hogy a társadalom gondoskodik majd időskori megélhetésük biztosításáról. Emellett az államnak sokkal nagyobb hangsúlyt kellene fektetnie a fiatal korcsoportok pénzügyi ismereteinek bővítésre, akár gazdasági oktatás keretében is, hiszen ez a korosztály már nagyon fiatalon banki ügyféllé válik, és tudatos pénzügyi döntéseiknek hiányában az ország egy újabb krízis közepén találhatja magát.

Nagyon gyakran emlegetik, hogy a Nemzeti Alaptantervbe beépített pénzügyi oktatás keretében orvosolható lenne a fiatalok pénzügyi kultúrájának alacsony szintje. Kutatásom azonban rávilágított arra is, hogy a gazdasági ismereteket már középiskolai oktatás keretében elsajátító hallgatók a pénzügyi-gazdasági ismereteket vizsgáló kérdésekre nem adtak magasabb arányban helyes választ, mint az ilyen jellegű képzésben nem részesülő diákok, így a fiatalok pénzügyi-gazdasági oktatását akár ilyen idős korban (a felsőoktatásban töltött évek alatt) sem késő elkezdni, de mindenképpen előnyösebb lenne azt a fejlett országokhoz hasonlóan, még az általános iskolai évek alatt megvalósítani.

Érdemes lenne a kérdőíves vizsgálatot néhány év múlva megismételni, hogy a munka világába kikerülő, a felnőtt életbe lépő hallgatók pénzügyi kultúrája milyen változásokon megy keresztül. Hasonlóan érdekes további kutatási lehetőség, ha megvizsgálánk a jelenlegi elsőéves hallgatók pénzügyi kultúráját és összevetnénk azt a jelen kutatás eredményeivel, megfigyelve, hogy a hallgatók pénzügyi kultúrája milyen változásokon mehet keresztül 3 év felsőfokú pénzügyi-gazdasági képzésben való részvételt követően. A kutatás további fejlesztési iránya lehet a vizsgálatok elvégzése nagyobb, esetleg a gazdasági felsőoktatásban résztvevő hallgatókra nézve reprezentatív mintán, amely alapján a dolgozat megállapításai pontosíthatók lennének.

8. ÖSSZEGZÉS

Dolgozatom célja azt volt, hogy átfogó képet nyújtson az olvasó számára a pénzügyi kultúra fogalmáról, illetve a fiatalok mint a bankok számára potenciális piaci szegmens pénzügyi kultúrájának jellemzőiről, valamint megvizsgálja és összevesse egy hazai egyetem harmadéves, alapszakos, nappali tagozatos közgazdász hallgatóinak a pénzügyi kultúráját az „átlagos” fiatalokéval.

A dolgozat bevezetését követő szakirodalmi áttekintésének első fejezetében igyekeztem a kultúrától a pénzügyi kultúráig vezető utat bemutatni. Kiindulópontként a kultúra fogalmának meghatározására törekedtem, ami igen nehéz feladatnak bizonyult, ugyanis a kultúrának nincsen konszenzusos megegyezésen alapuló meghatározása, van azonban néhány elem, amely majdnem mindegyik elméleti megközelítésben szerepel (Bakacsi, 2008). Ezt követően vázoltam a kultúra dolgozat szempontjából lényeges „jéghegy” modelljét, majd pedig ismerttettem a kultúra és gazdaság kapcsolatát, eljutva ez által a gazdasági kultúra fogalmáig.

Ezt követően sort kerítettem a pénzügyi kultúra definíciójának a meghatározására. A számtalan meghatározás közül talán az MNB által kidolgozott definíció az, amely a pénzügyi kultúra valamennyi komponensét magába foglalja. E szerint a pénzügyi kultúra „a pénzügyi ismeretek és készségek olyan szintje, amelynek segítségével az egyének képesek a tudatos és körültekintő döntéseikhez szükséges alapvető pénzügyi információkat azonosítani, majd azok megszerzése után azokat értelmezni, és ez alapján döntést hozni, felmérve döntésük lehetséges jövőbeni pénzügyi, illetve egyéb következményeit” (MNB, 2013, 2. o.). A fogalom meghatározását követően elhelyeztem a pénzügyi kultúra OECD által létrehozott három komponensét, a pénzügyi ismereteket, a pénzügyi viselkedést és a pénzügyi attitűdöket és preferenciákat a „jéghegy” modellben.

A szakirodalmi áttekintés második fejezetében a hazai pénzügyi kultúra szintjét meghatározó negatív és pozitív tényezőket ismerttettem, majd az OECD 2010-es kutatására hagyatkozva megállapítottam, hogy a pénzügyi kultúra szintje mind hazai, mind pedig nemzetközi viszonylatban alacsonynak mondható.

Ezt követően kerítettem sort a címben szereplő másik fogalomnak, a fiataloknak a meghatározására, valamint növekvő pénzügyi jelentőségük bemutatására. A pénzintézetek az utóbbi időben ezt a korosztályt egyre inkább kiemelten kezelik, hiszen bennük látják a jövő ügyfeleit, éppen ezért igyekeznek mindinkább olyan termékeket kifejleszteni, amelyekkel ezt a szegmenst megnyerhetik (Hornýák, 2011). Ezt követően a 2006-os MNB és a 2012-es OECD kutatásra hagyatkozva bemutattam a fiatalok pénzügyi kultúrájának a szintjét.

A dolgozat 5. fejezetében igyekeztem felhívni a figyelmet arra, hogy a pénzügyi kultúra fejlesztése valamennyi gazdasági szereplő közös érdeke, hiszen csak így tudunk kilábalni a jelenlegi, valamint elkerülni a jövőbeli gazdasági válságokat. Emellett kiemeltem a fejlesztés legfontosabb eszközeit, valamint az ennek érdekében eddig megtett lépéseket.

A pénzügyi kultúra társadalmi jelentőségének bemutatását követően került sor a dolgozat gyakorlati részére, a kérdőíves kutatás elemzésére.

A primer kutatásom célcsoportjául egy hazai egyetem gazdaságtudományok képzési területén működő karának harmadéves, alapszakos, nappali tagozatos hallgatóit választottam, a kérdőívek kitöltésére pedig 2014. május 5-e és május 9-e között került sor. Ezen időszak alatt 113 darab érvényes kérdőívet sikerült begyűjtenem, ami 48%-os válaszadási hajlandóságot jelent. Az adatgyűjtést, az elemzést és a kódolást követően az adatokat az IBM SPSS Statistics 22 programcsomaggal elemeztem.

A hallgatók pénzügyi ismeretének szintjét gyakorlati és elméleti kérdésekkel egyaránt teszteltem. A kérdőív kiértékelését követően megállapítottam, hogy a hallgatók az osztás, infláció, valamint a hozamszámítás terén majdhogynem kiváló ismeretekkel rendelkeznek. Az elméleti kérdések megválaszolásánál már komolyabb problémák jelentkeztek. Nagyon sok hallgató még az olyan mindennapi fogalmakkal sincs tisztában, mint a THM vagy EBKM, de a legnagyobb hiányosságok a diverzifikáció, illetve a BEVA ismeretét vizsgáló kérdések során jelentkeztek. Összességében azonban elmondható, hogy a hallgatók átlagon felüli pénzügyi ismeretekkel rendelkeznek, továbbá pozitívumként említhető az is, hogy a hallgatók 25%-a kiválóan teljesítette a pénzügyi ismeretek tesztelését célzó kérdéseket. Negatívumként említeném meg azonban azt, hogy a pénzügyi ismeretek szintje a 2006-os MNB, illetve a 2010-es OECD kutatáshoz képest a számtalan fejlesztés ellenére sem változott. A pénzügyi ismeretekre adott válaszok és a nemek, valamint a középiskolában szerzett gazdasági ismeret közötti kapcsolatot is vizsgáltam, de az elemzés során kapott Khi-négyzet mutató és a Phi együttható nem jelzett összefüggést a vizsgált változók között.

A pénzügyi viselkedés vizsgálatánál nagy hangsúlyt fektettem a bankválasztás, a megtakarítással, valamint hitelekkel való rendelkezés és a pénzügyi termékek kiválasztása előtti tájékozódás jellemzőinek az elemzésére. A kutatás rávilágított arra, hogy a hallgatók jelentős része rendelkezik bankszámlával, illetve nagyon sokan vannak azok, akik már az általános iskolai éveik alatt kapcsolatba kerültek valamilyen pénzintézettel. A válaszadók jelentős része vallja azt, hogy a bankválasztást megelőzően a szülők, rokonok ajánlásai voltak rá a legnagyobb hatással. Ez a 2006-os MNB vizsgálatához képest egyáltalán nem változott, hiszen ott is a szülői befolyás megléte volt a legerősebb a bankválasztás során. Nagyon sokan vannak azok

a tudatos, megfontolt hallgatók is, akik egy-egy pénzügyi intézet kiválasztását megelőzően mérleget a bank által kiszabott díjakat, vagy éppen a banki szolgáltatások minősége játszik fontos szerepet a választásuknál, ami a 2006-os felmérésben szintén kitüntetett helyet foglalt el.

Ezt követően került sor a megtakarításokkal, valamint hitelekkel való rendelkezés és a pénzügyi termékek kiválasztása előtti tájékozódás feltérképezésére. A megtakarításokat vizsgáló kérdésekre adott válaszok alapján a hallgatók körében kevésbé pozitív viselkedésmintákat tapasztaltam, hiszen a válaszadóknak csupán 60%-a nyilatkozott arról, hogy rendelkezik valamilyen megtakarítással, illetve a megtakarítással rendelkezők 50%-a passzív megtakarítási magatartást tanúsít, azaz a pénzét folyószámlán vagy éppen otthon tartja. Pozitívumként említhető azonban az, hogy a megkérdezettek között nagyon kevesen vannak azok, akik vennének fel hitelt a mindennapi kiadásaik fedezésére. A megtakarítással való rendelkezés és a nemek kapcsolata között érdekes összefüggéseket fedeztem fel a kereszttábla-elemzés segítségével. A vizsgálódás ugyanis egyértelműen bizonyította azt, hogy a férfiak körében a megtakarítási hajlandóság lényegesen magasabb, mint a nők körében. Pozitívumként említhető még az, hogy a hallgatók közel háromnegyede igyekszik felmérni a piacot egy-egy pénzügyi termék igénybevételét megelőzően, és csak nagyon kevesen vannak azok a közgazdász hallgatók, akiknél megfigyelhető az aktív piaci részvétel hiánya, mindezt alátámasztotta az egymintás *t*-próba segítségével elvégzett elemzés is.

A pénzügyi attitűdöket három állítás segítségével teszteltem, majd a kódolást követően létrehoztam a Pénzügyi Attitűd Mutatót, ezt követően pedig független mintás *t*-próbák segítségével vizsgáltam, hogy van-e valamilyen kapcsolat a Mutató értékei, valamint a nemek csoportjai és a középiskolában szerzett pénzügyi-gazdasági ismeret között. Az elemzés alapján azt a következtetést vontam le, hogy nincs semmilyen kapcsolat a változók között. A pénzügyi attitűdök elemzése alapján megállapítottam, hogy a válaszadók jelentős része hosszú távú, a jövőbeli biztonságot megalapozó hozzáállásról tett tanúbizonyságot.

A közgazdász hallgatók körében elvégzett primer kutatás a számos pozitívum mellett felhívta a figyelmet a hallgatók pénzügyi kultúrájában meglévő hiányosságokra is, amelyek nagyjából megegyeznek az „átlagos”, pénzügyi-gazdasági oktatásban nem részesülő fiatalok pénzügyi kultúrájában fellelhető hiányosságokkal. A vizsgálat során a diákok pénzügyi ismereteiről megállapítottam, hogy a pénzügyi-gazdasági oktatásban nem részesülő fiatalokéhoz hasonlóan átlag feletti, de még mindig lenne hová fejlődni. A pénzügyi viselkedés terén, itt külön hangsúlyozva a megtakarítási hajlandóságot, mind a közgazdász hallgatóknak, mind pedig az ország fiatalságának sokkal tudatosabb magatartást kellene tanúsítania. Emellett a

diákok attitűdjével kapcsolatosan megemlítendő, hogy noha átlag felettek, de pénzügyi viselkedésük nem ezt tükrözi.

IRODALOMJEGYZÉK

Szakirodalom

- Atkinson, A. – Messy, F. (2012): *Measuring Financial Literacy: Results of the OECD/International Network on Financial Education (INFE) Pilot Study*. OECD Working Papers on Finance, Insurance and Private Pensions, No. 15, OECD Publishing
<http://dx.doi.org/10.1787/5k9csfs90fr4-en> (letöltve: 2014. 03. 24.)
- ÁSZ Hírportál (2014): *Nemzetstratégiai kérdés a fiatalok (köz)penzügyi tudatosságának erősítése*.
<http://www.aszhirportal.hu/hu/hirek/-nemzetstrategiai-kerdes-a-fiatalok-koz-penzugy-tudatosaganak-erositese> (letöltve: 2014. 09. 23.)
- Babbie, E. (2008): *A társadalomtudományi kutatás gyakorlata*. Balassi Kiadó, Budapest
- Bagó J. (1997): A fiatalok foglalkoztatásának helyzete, munkanélküliségük csökkentésének lehetőségei. *Esély*, 9. évf. 1. sz., pp. 18–29.
- Bakacsi Gy. (2008): *Gazda(g)ság és kultúra – a jövőorientált versenyképesség kulturális meghatározottsága (a GLOBE kutatás alapján)*. Kutatási beszámoló
http://real.mtak.hu/1618/1/46897_ZJ1.pdf (letöltve: 2014. 03. 19.)
- Balázsné L. M. (2006): Pénzügyi kultúránk fejlesztése, mint a tudásalapú gazdaság megteremtésének fontos építőköve. *Szakmai füzetek*, 19. sz., pp. 13–25, BGF, Budapest
- Balázsné L. M. (2008): Reformtörekvések a pénzügyi szektorban a pénzügyi kultúra fejlesztéséért. *Agora*, 2. sz., pp. 55–70.
- Bartha A. – Tóth A. (2013): *A nyugdíjrendszerről és a jóléti államról folyó magyarországi viták*. Politikatudományi következtetések, MTA TK Politikatudományi Intézet, Working Paper in Political Science, 2013/2
- Bethlendi A. (2009): *A hazai hitelpiac empirikus vizsgálata – Fejlődési irányok, makrogazdasági és pénzügyi stabilitási következmények*. Doktori értekezés, Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem, Budapest
http://www.kornygazd.bme.hu/doktori/phds/DSZ0709/BethlendiA/Bethlendi_PhD%20dolgozat.pdf (letöltve: 2014. 02. 22.)
- BEVA (2014): *A BEVA alapítása és tagjai*. A Befektető-védelmi Alap honlapja
<http://www.bva.hu/hu/beva/szervezet/a+beva+alapitasa+es+tagjai/a+beva+alapitasa+es+tagjai+1.html> (letöltve: 2014. 08. 22.)
- Béres D. (2013): A pénzügyi kultúra – Mi is ez valójában? *Pénzügyi Szemle Online*
<http://www.penzugyiszemle.hu/vitaforum/a-penzugyi-kultura-mi-is-ez-valojaban> (letöltve: 2014. 03.21.)

- BÉT (2005): *A nyugdíjrendszer negyedik pillére, az öngondoskodás és a hosszú távú megtakarítások jégében*. BÉT Elemzések, Budapesti Értéktőzsde
http://bet.hu/data/cms77010/BET_elemzes_2005maj.pdf (letöltve: 2014. 05. 15.)
- Csiszárík-Kocsir Á. (2013): *Huszonéves fiatalok pénzügyi alapfogalom ismerete egy kérdőíves kutatás eredményeinek tükrében*. Tanulmány, Óbudai Egyetem, Keleti Károly Gazdasági Kar, Budapest
http://kgk.sze.hu/images/dokumentumok/VEABtanulmanyok/csiszarik_kocsir_agnes.pdf (letöltve: 2014. 03. 22.)
- Diákhitel (2014): *Cégtörténet*. A Diákhitel Központ Zrt. honlapja
<http://diakhitel.hu/index.php/hu/cegtortenet> (letöltve: 2014. 06. 26.)
- Dobák P. – Sági J. (2005): Fogyasztási hitelek: Növekvő eladósodottság? *Hitelintézeti Szemle*, 4. évf. 1. sz., pp. 1–27.
- Fünfgeld, B. – Wang, M. (2008): *Attitudes and Behaviour in Everyday Finance: Evidence from Switzerland*. National Centre of Competence in Research Financial Valuation and Risk Management, Working Paper, No. 466
- Gera A. (2008): *A pénzügyi ismeretek oktatás az alap- és középszintű képzésben*. Budapesti Értéktőzsde, Budapest
http://bet.hu/data/cms111148/Gera_Andrea_dolgozata.pdf (letöltve: 2014. 16. 12.)
- Geertz, C. (2001): *Az értelmezés hatalma*. Osiris Kiadó, Budapest
- GfK (2011): *Pénzügyi kultúra felmérés – 2010*. GfK Custom Research Elemzés
http://www.mnb.hu/Penzugyi_kultura/kutatasok/penzgyi-kultura-alapkutatas (letöltve: 2014. 04. 13.)
- GVH (2014): *Pénziránytű*. A Gazdasági Versenyhivatal Honlapja
http://www.gvh.hu/gvh/versenykultura_kozpont/gvh_vkk_kiadvanyok/penziranytu_sorozat (letöltve: 2014. 09. 13.)
- Hablicsekné R. M. (2011): *Demográfiai folyamatok áttekintése a nyugdíjrendszer működésére fókuszálva az EUROSTAT adatbázisa alapján (2010)*. Országos Nyugdíjbiztosítási Főigazgatóság, Budapest
http://www.onyf.hu/m/pdf/demografiai_folyamatok_az_eurostat_adatbzisa_alapjn_2010_hnrm.pdf (letöltve: 2014. 03. 21.)
- Habschick, M. – Seidl, B. – Evers, J. (2007): *Survey of Financial Literacy Schemes in the EU27*. Hamburg
http://ec.europa.eu/internal_market/finservices-retail/docs/capability/report_survey_en.pdf (letöltve: 2014. 03. 12.)

- Hofstede, G. – Hofstede, G. J. (2008): *Kultúrák és szervezetek: az elme szoftvere*. VHE Kft., Pécs
- Hornyák A. (2011): *A fiatalok, mint potenciális banki ügyfelek*. XII. Rodosz Konferencia, Kolozsvár
http://www.rodosz.ro/files/Hornyak_Andrea.pdf (letöltve: 2014. 03. 12.)
- Hornyák A. (2013a): Pénzügyi kultúra és gazdasági oktatás. Ez lehet a megoldás? *Educatio*, 2013/1. sz., pp. 89–95.
http://epa.oszk.hu/01500/01551/00063/pdf/EPA01551_educatio_2013_01_089_095.pdf
 (letöltve: 2013. 12. 03.)
- Hornyák A. (2013b): A fiatal korosztály szegmentálása pénzügyi viselkedés alapján. *Közgazdász Fórum*, 16. évf. 112. sz., pp. 53–72.
- Hornyák A. (2013c): Pénz, pénz, pénz, avagy a fiatalok pénzügyi kultúrája. *Képzés és Gyakorlat*, 11. évf. 1–4. sz., pp. 35–40.
- Horváthné K. A. – Bálint Á. – Kulcsár P. – Oravecz G. (2012): A háztartások pénzügyi döntései – Gondoskodjunk a jövőnkéről. Magyar és Világtudomány Napja XVI. Konferencia, 2012. november 15., *Szolnoki Tudományos Közlemények IX.*, Szolnok: MTESZ, CD kiadvány 16., pp. 20–27.
http://www.szolnok.mtesz.hu/sztk/kulonszamok/2012/cikkek/2012-03-Horvathne_Kokeny_Annamari_es_a_tobbiek.pdf (letöltve: 2014. 03. 19.)
- Hung, A. A. – Parker, A. M. – Yoong, J. K. (2009): *Defining and Measuring Financial Literacy*. RAND Labor and Population. Working Paper
http://www.prgrs.edu/content/dam/rand/pubs/working_papers/2009/RAND_WR708.pdf
 (letöltve: 2014. 04. 25.)
- Husz I. – Szántó Z. (2011): *Mi a pénzügyi kultúra?* In: Czakó Á. – Husz I. – Szántó Z. (szerk.): *Meddig nyújtózkodjunk? A magyar vállalkozások pénzügyi kultúrájának változása a válság időszakában*. BCE Innovációs Központ Nonprofit Kft., Budapest, pp. 7–12.
- HVG (2012a): A magyarok szinte pénzügyi zsenik. *HVG Online*
http://hvg.hu/kkv/20121211_A_magyarok_penzugyi_zsenik (letöltve: 2014. 04. 26.)
- HVG (2012b): Banki toplistá: több helyen is lenyomták az OTP-t. *HVG Online*
http://hvg.hu/kkv/20121211_Banki_toplista_ket_helyen_is_lenyomtak_az (letöltve: 2014. 06. 30.)
- Kincses Gy. (2008–2011): *Tiszta beszéd és öngondoskodás: a fenntartható fejlődés társadalmi feltételei*.
http://www.kincsesgyula.hu/dokumentumok/fenntarthato_tarsadalmi_fejlodes_2008-11.pdf (letöltve: 2014. 03. 20.)

- Klapper, L. – Lusardi, A. – Panos, G. A. (2012): *Financial Literacy and the Financial Crisis*. NBER Working Paper, No. 17930
http://www.nber.org/papers/w17930.pdf?new_window=1 (letöltve: 2014. 04. 25.)
- Kolosi T. – Róbert P. (1992): *A rendszerváltás társadalmi hatásai*. In: Andorka R. – Kolosi T. – Vukovich Gy. (szerk.): *Társadalmi riport*. Budapest, TÁRKI, pp. 37–74.
- Kovács E. (2010): A nyugdíjreform demográfiai korlátai. *Hitelintézeti Szemle*, 9. évf. 2. sz., pp. 128–149.
http://www.bankszovetseg.hu/wp-content/uploads/2012/10/HSz2_128_149ig.pdf (letöltve: 2014. 03.20.)
- Kovács I. É. – Mihály N. – Mészáros A. – Madarász I. (2013): A pénzzel kapcsolatos attitűd és különböző demográfiai változók kapcsolatának vizsgálata magyar egyetemi hallgatók mintáján. *Közgazdász Fórum*, 16. évf. 1. sz., pp. 37–58.
- Kovácsné H. L. (2013): „Online generáció” versus pénzügyi kultúra. In: Karlovitz J. T. (szerk.): *Társadalomtudományi gondolatok a harmadik évezred elején*. International Research Institute s.r.o., Komárno, pp. 61–69.
- KSH (2011): *A fiatalok munkelő-piaci helyzete. A munkaerő-felmérés alap-, illetve a 2010. IV. negyedévi kiegészítő felvétele alapján*. Központi Statisztikai Hivatal
http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/pdf/ifjusag_munkaero_piac.pdf (letöltve: 2014. 07.10.)
- K&H (2014): *K&H trambulín bankszámlák*. A Kereskedelmi és Hitelbank Zrt. honlapja
https://www.kh.hu/publish/kh/hu/lakossag/termek/szolgalattasok/szamlavezetes/bank-szamlak/trambulín_bankszamlak.html (letöltve: 2014. 06. 25.)
- Lukács M. (2009): *A három pillér a magyar nyugdíjrendszerben (TB, magánnyugdíjpénztár, önkéntes nyugdíjpénztár)*. BCE, Budapest
http://www.patikapenztar.hu/alap.php?main_menu=2&sub_menu=corvinus (letöltve: 2014. 03. 25)
- Lukács M. (2013): *A magyar nyugdíjrendszer pénzügyi szereplői (magánnyugdíjpénztár, önkéntes nyugdíjpénztár, NYESZ, TBSZ, foglalkoztatói nyugdíjszolgáltató)*. BCE, Budapest
http://www.patikapenztar.hu/dok/penzugy_nyugdij201310.pdf (letöltve: 2014. 03. 25.)
- Majoros P. (2004): *A kutatómódszertan alapjai*. Perfekt Zrt., Budapest
- Maróti A. (2010): Tisztázandó kérdések a kultúra kutatásban. *Magyar Tudomány*, 171. évf. 11. sz., pp. 1358–1362.
http://epa.oszk.hu/00600/00691/00083/pdf/mtud_2010_11_1358-1362.pdf (letöltve: 2014. 03. 26.)

- Mezei M. – Wild J. (2004a): *A fiatalok meg akarják tanulni, hogyan kell okosan bánni a pénzzel*. BÉT Elemzések
https://bet.hu/data/cms76987/Hogyan_kell_okosan_banni_a_penzzel.pdf (letöltve: 2014. 09. 23.)
- Mezei M. – Wild J. (2004b): *Mit gondolnak a mai egyetemisták a pénzügyekről?* BÉT Elemzések
http://bet.hu/data/cms76990/0615_Ongondoskodas.pdf (letöltve: 2014. 08. 23.)
- MNB (2006a): *A 14–17, illetve a 18–30 évesek pénzügyi kultúrájának felmérése*. Kvantitatív kutatási jelentés, Budapest
http://penziranytu.mnb.hu/Root/Penziranytu/Jobboldali_menu/Kutatasok/mnb_penzugyi_kultura_kvantitativ.pdf (letöltve: 2014. 03. 03.)
- MNB (2006b): *A lakosság pénzügyi kultúrájának felmérése – Kvalitatív kutatás a 15–17, illetve a 18–30 évesek körében*. Tanulmány, Budapest
http://www.mnb.hu/Root/Dokumentumtar/MNB/penzugyi-kultura/mnb_penzugyi_kultura_kvalitativ.pdf (letöltve: 2014. 04. 13.)
- MNB (2010): *Kétezer diák vett részt az MNB Monetary vetélkedőjén*. Sajtóközlemény, a Magyar Nemzeti Bank honlapja
http://www.mnb.hu/Sajtoszoba/mnbhu_pressreleases/mnbhu_pressreleases_2008/mnbhu_kozlemeney_20080328 (letöltve: 2014. 04. 22.)
- MNB (2013): *Felmérés a felsőoktatásban tanuló fiatalok pénzügyi kultúrájáról*. Kutatási jelentés, Budapest
<http://www.asz.hu/tanulmanyok/2013/kutatasi-jelentes-felmeres-a-felsooktatásban-tanulo-fiatalok-penzugyi-kulturajarol/t353.pdf> (letöltve: 2013. 10.23.)
- MNB (2012a): *Hol állunk a világban – A hazai pénzügyi kultúra szintje egy nemzetközi kutatás tükrében*. Háttéranyag, a Magyar Nemzeti Bank honlapja
http://www.mnb.hu/Root/Dokumentumtar/MNB/Sajtoszoba/Sajtoszobakozlemenyek/mnbhu-sajtokozlemeney-20120619-pk/PK_Hatteranyag_20120619.pdf (letöltve: 2014. 04.02.)
- MNB (2012b): *„A pénz beszél! Te érted?”* Sajtóközlemény, a Magyar Nemzeti Bank honlapja
http://www.mnb.hu/Sajtoszoba/mnbhu_pressreleases/mnbhu_pressreleases_2012/mnbhu_sajtokozlemeney_20120411 (letöltve: 2014. 04. 23.)
- MNB (2014a): *Miért foglalkozik az MNB a pénzügyi kultúra fejlesztésével*. A Magyar Nemzeti Bank honlapja
http://www.mnb.hu/Root/MNB/Penzugyi_kultura/az-mnb-es-a-penzugyi-kultura/miert-foglalkozik-az-mnb-a-penzugyi-kultura-fejlesztesevel?print=printArea (letöltve: 2014. 04. 22.)

- MNB (2014b): *Az MNB pénzügyi kultúra fejlesztésére vonatkozó funkcionális stratégiája*. A Magyar Nemzeti Bank honlapja
http://www.mnb.hu/Penzugyi_kultura/az-mnb-es-a-penzugyi-kultura/strategia (letöltve: 2014. 04. 24.)
- MNB (2014c): *Pénziránytű Minisite*. A Magyar Nemzeti Bank honlapja
http://www.mnb.hu/Penzugyi_kultura/ismeretterjesztes/penziranytu-minisite (letöltve: 2014. 04. 22.)
- MNB (2014d): *Intézményközi együttműködés a hazai pénzügyi kultúra fejlesztéséért*. A Magyar Nemzeti Bank honlapja
http://www.mnb.hu/Penzugyi_kultura/intezmenykozi-egyttmukodes (letöltve: 2014. 04. 22.)
- MNB (2014e): *Pénziránytű alapítvány*. A Magyar Nemzeti Bank honlapja
http://www.mnb.hu/Penzugyi_kultura/penziranytu-alapitvany (letöltve: 2014. 04. 23.)
- MNB (2014f): *Pénzügyi kultúra munkacsoport*. A Magyar Nemzeti Bank honlapja
http://www.mnb.hu/Penzugyi_kultura/intezmenykozi-egyttmukodes/gvh-pszaf-mnb (letöltve: 2014. 04. 25.)
- Nemzetgazdasági Minisztérium (2010): *A magyar nyugdíjrendszer reformja (A reform reformja)*.
<http://www.kormany.hu/download/5/e1/00000/Nyugdijreform.pdf> (letöltve: 2014. 05. 12.)
- Nagy P. – Tóth Zs. (2012): „Értelem és érzelem” A lakossági ügyfelek gazdasági magatartása és a bankokkal kapcsolatos attitűdjei. *Hitelintézeti Szemle*, 11. évf. különszám, pp. 13–14.
<http://www.bankszovetseg.hu/wp-content/uploads/2012/10/13-24-ig-nagy-toth.pdf> (letöltve: 2014. 06. 23.)
- OTP (2014): *Junior számlák*. Az Országos Takarékpénztár Nyrt. honlapja
<https://www.otpbank.hu/fiatalok/Fooldal> (letöltve: 2014. 06. 25.)
- Pénziránytű Alapítvány (2010): *A mai magyar nyugdíjrendszer lényege*.
<http://www.penziskola.hu/konyv/az-en-penzem/v-merlegelj-es-donts/28-nyugdijas-evek/2-mai-magyar-nyugdijrendszer-lenyege> (letöltve: 2014. 09. 20.)
- Pénziránytű Alapítvány (2014): *Látogatóközpont*. A Pénziránytű Alapítvány honlapja
http://penziranytu.mnb.hu/A_nemzeti_bank (letöltve: 2014. 04. 22.)
- Sajtos L. – Mitev A. (2007): *SPSS kutatási és adatelemzési kézikönyv*. Alinea Kiadó, Budapest
- Süge Cs. (2010): *A pénzügyi kultúra mérhetősége*. In: Tompáné D. K. – Miklós Gy. (szerk.): *Tudomány napi előadás*. Tudományos mozaik 7., Második kötet, Tomori Pál Főiskola, Kalocsa, pp. 1–11.
http://www.tpfk.hu/web/suge.csongor/publikaciok/Penzugyi_kultura_2010.pdf (letöltve: 2014. 02. 23.)

Szalay Gy. (2012): *Hol állunk a világban? A hazai pénzügyi kultúra szintje egy nemzetközi kutatás tükrében.*

http://www.mindennapipenzugyeink.hu/wp-content/uploads/MPP-konferencia_SzalayGy_120614.pdf (letöltve: 2014. 04. 21.)

Szalma I. – Szél B. – Husz I. (2011): *A lakossági megtakarítások változása 2006 és 2010 között.* In: Czakó Á. – Husz I. – Szántó Z. (szerk.): *Meddig nyújtózkodjunk? A magyar vállalkozások pénzügyi kultúrájának változása a válság időszakában.* BCE Innovációs Központ Nonprofit Kft., Budapest, pp. 14–30.

Székely L. (2010): *A holnap pénze. Pénzügyi kultúra az információs társadalomban.* Excenter Füzetek II., Budapest

<http://www.excenter.eu/downloads/Ex2.pdf> (letöltve: 2014. 04. 25.)

Williams, R. (2003): *A kultúra elemzése.* In: Wessely A. (szerk.): *A kultúra szociológiája.* Osiris Kiadó, Budapest, pp. 33–40.

Xu, L. – Zia, B. (2012): *Financial Literacy around the World – An Overview of the Evidence with Practical Suggestions for the Way Forward.* The World Bank Development Research Group, Finance and Private Sector Development Team, Policy Research Working Paper 6107

<http://elibrary.worldbank.org/doi/pdf/10.1596/1813-9450-6107> (letöltve: 2014. 03. 30.)

Zsótér B. – Nagy P. (2012): Mindennapi érzelmeink és pénzügyeink–A pénzzel kapcsolatos attitűdök és a materiális irányultság szerepe a pénzügyi kultúra fejlesztésében. *Pénzügyi Szemle*, 57. évf. 3. sz., pp. 310–321.

Jogsabályok

119/2001. (VI. 30.) KORMÁNYRENDLET (2001): *A hallgatói hitelrendszerről és a Diákhitel Központról.*